

Bestuurskundige Berichten

In deze editie:

Een afscheid van de
opleiding Bestuurskunde
door Frits van der Meer

Afrika in perspectief: een
interview met Prof. Dr.
M.E. de Bruijn

Feminisme: van
traditiegetrouw naar
emancipatie en
intersectionaliteit

En nog veel meer ...

Voorwoord

Waarde lezer,

Het is mij een groot genoegen u de eerste editie van Bestuurskundige Berichten van het academisch jaar 2023-2024 te presenteren. De commissie heeft de afgelopen maanden- wederom in een vrij nieuwe samenstelling- hard gewerkt om weer prachtige editie voor u te schrijven. Sommige schrijvers maken een spannend debuut, andere schrijvers zetten het werk van vorig jaar in deze editie op mooie wijze voort. En dat alles weer op het kwalitatief hoge niveau dat u kan verwachten van de Bestuurskundige Berichten.

Ten eerste wil ik de externe schrijvers die een bijdrage voor deze editie hebben geschreven bedanken. Allereerst keert Frits van der Meer voor de laatste keer terug in het blad, om in het licht van zijn afscheid een analyse te schrijven over zijn tijd bij de studie Bestuurskunde. Daarnaast analyseert Kyra Volkers de meest recente ontwikkelingen op de Nederlandse woningmarkt.

Verder kent deze editie wederom geen thema. Wat u daarom straks tegenkomt, zijn artikelen die vanuit het pure interessegebied van de schrijver zijn ontstaan. Zo heeft Zosja van Rooijen een interview afgelegd met Prof. Dr. M.E. de Bruijn over de relevantie van Afrikanistiek, schrijft Luuk Geuze over hoe huurtoeslagwetgeving eenzaamheid in de hand kan werken, en analyseert Sam Luijben de vergaande individualisatie in de samenleving. Tamer Gözübüyük beargumenteert waarom grondwaardebelasting voordelig is, waar Babette Beckmann analyseert hoe feminisme de emancipatie van mannen heeft beïnvloed en speculeert over de mogelijke koers van een vijfde feministische golf. Tot slot onderzoekt Daan Hin het concept van Walkable Cities en schrijft Jelle Roks een pleidooi voor het mbo.

Kortom, een scala aan artikelen, thema's, gedachtegangen en analyses. Ik wil nogmaals zowel de externe schrijvers als de commissieleden heel erg bedanken voor hun harde werken.

En aan u rest mij niets anders dan u heel veel leesplezier te wensen!

Commissaris Onderwijs,
Bente van de Riet

Inhoudsopgave

04 Een afscheid van de
opleiding Bestuurskunde
Frits van der Meer	22 De BB-redactie antwoordt
06 Afrika in perspectief: In
gesprek met Prof. Dr.
M.E. de Bruijn
Zosja van Rooijen	23 Een pleidooi voor
'temperantia': verslag van
de Thorbeckelezing 2023
Bente van de Riet
11 Onvoorzien negatief effect
bij overheidsbeleid: de
huurtoeslagwetgeving en het
in de hand werken van een
zaamheid
Luuk Geuze	26 Van traditiegetrouw
naar emancipatie en
intersectionaliteit
Babette Beckmann
15 De gemeenschapsgeest
Sam Luijben	32 Walkable cities
Daan Hin
18 Belast grond, niet arbeid
Tamer Gözübüyük	36 Onderwaardering van het
mbo
Jelle Roks
	44 Het risico van dalende
woningprijzen
Kyra Volkers

Colofon

Bestuurskundige Berichten
ISSB: 0920-5772
39^e jaargang, nummer 1
Een uitgave van de Bestuurskundige Interfacultaire
Vereniging Leiden
Verschijnt tweemaal per jaar

Redactieadres
B.I.L. t.a.v. redactie BB
Turfmarkt 99
2511DC, Den Haag
Bron voorpagina: <https://www.dezeen.com/2016/02/17/benthem-crouw-el-den-haag-centraal-station-hague-netherlands-patterned-glass-roof/>

Hoofdredactie: Bente van de Riet

Eindredactie: Babette Beckmann, Luuk Geuze en
Sam Luijben

Redactie: Tamer Gözübüyük, Daan Hin, Jelle Roks
en Zosja van Rooijen

Externe bijdragers aan dit nummer: Frits van der
Meer en Kyra Volkers

Lay-out: Jelle Roks en Zosja van Rooijen

Waar redacteuren op persoonlijke titel hun mening
geven, is deze niet noodzakelijkswijs die van de
hele redactie.

Een afscheid van de opleiding Bestuurskunde

Frits van der Meer

Na het eindexamen diploma gymnasium alfa in 1976 op het toenmalig Sint Franciscuscollege in Rotterdam te hebben behaald, ben ik naar Leiden gekomen. Geschiedenis ging ik studeren om iets anders te kiezen. dan mijn anderhalf jaar oudere broer die dezelfde school bezocht had, dezelfde opleiding deed en in Rotterdam rechten ging studeren. Ik wilde iets anders dan de tweede Van der Meer te zijn. Het was wel een overgang van een klein gymnasium naar Leiden als eerste generatie academicus. Maar ik raakte gewend en haalde de tentamens vrij gemakkelijk. Dat laatste is echt een aanrader want dan hou je vrij veel tijd over. Na mijn afstuderen ben ik een korte termijn werkzaam te zijn geweest bij de Raad voor het binnenlands bestuur bij het ministerie van Binnenlandse Zaken. Op 21 februari 1985 ben ik bij bestuurskunde aangenomen; de datum van de Elfstedentocht. Dit was bij aanvang als medewerker bij de Juridische faculteit en iets later bij de Sociale Faculteit. De huisvesting was respectievelijk op het Rapenburg 58 en uiteindelijk naar FGGA in het Wijnhavengebouw in Den Haag. Dat is de oorspronkelijke locatie van het ministerie van Binnenlandse Zaken. De cirkel is nu gesloten.

Nu na bijna veertig jaar bij bestuurskunde, vier faculteiten en 47 jaar verbonden aan de Leidse Universiteit waarvan 12,5 jaar als bijzonder hoogleraar Comparative Public Sector en Civil Service Reform is mijn verblijf bij bestuurskunde het moment van vertrek gekomen. Maar wat betekenen nu bestuurskunde en de Leidse bestuurskunde opleiding en studenten voor mij? Ik wil hier een aantal eerder uitgesproken aandachtspunten noemen die mij dierbaar zijn en ik ook in mijn afscheidsrede herhaal. Een rede, die ik uitspreek op 18 maart om 16.00 in het academiegebouw in Leiden. Jullie zijn hier welkom.

Voor een deugdelijke en een duurzaam succesvol bestuurskundig onderwijs- en onderzoeksprogramma is het noodzakelijk ruime aandacht te besteden aan vraagstukken van de bestuursorganisatie, de ambtelijke professionaliteit, het ambtenaarschap, de politiek-ambtelijke kwaliteit voor een goede publieke dienstverlening. Dat kan ook in Leiden/Den Haag nog een betere en een meer centrale aandacht krijgen. Die aandacht ook voor het bijzondere publieke karakter van dat openbaar bestuur is in elk van de bestuurskundige vakken en onderzoeksthema's essentieel. In dit verband is voor binnen de opleiding bestuurskundige grondige aandacht in de staatsrechtelijke en bestuursrechtelijke implicaties voor het functioneren van het openbaar bestuur onontbeerlijk. Men kan bij gebrek daaraan niet goed functioneren. Zie ook de recente schandalen in het openbaar bestuur.

Daarnaast is de nog steeds populaire opvatting in de moderne Nederlandse academische gemeenschap, dat universiteiten (altijd) de opleiding van zuivere wetenschappers tot doel hebben (gehad) een ernstige misvatting. Dat idee van een monopolie van zuivere wetenschap op de universiteit hoort een Duitse 19e -eeuwse romantische opvatting over de

taak van universiteiten. Dat was niet in de 19e noch begin de 20e eeuw de Nederlandse dominante visie. Hier in Nederland had men binnen ons universitair bestel in een moderne vertaling de opleiding van studenten tot academische professionals tot doel; althans waar het juristen, medici en heden ten dage sociale wetenschappers waaronder bestuurskundigen kunnen worden begrepen. Ook bij 19e -eeuwse buitenlandse bezoekers bestond hier veel waardering voor die houding (zie Ramalho Ortigão, 1964) . Dat ideaal van zuivere wetenschap dat academici niet met de praktijk te maken hebben en zich bewijzen door de maatschappelijke relevantie te ontwijken kan ook te maken hebben met een bezuinigingsdrift of een zoektocht naar extra middelen voor opleidingen die zich als ‘zuiver’ beschouwen.

“Academische professionals zijn betekent in staat zijn oplossingen te vinden voor problemen waar standaardantwoorden uit het boek tekortschieten en men zelfstandig over de grenzen van het bestaande heen moet gaan”

Toepassingsgericht is natuurlijk maar een facet van het universitair bezig zijn, maar het ontbreken daarvan is geen lakmoesproef voor een hoogwaardig universitair en wetenschappelijk gehalte. Academische professionals zijn betekent in staat zijn oplossingen te vinden voor problemen waar standaardantwoorden uit het boek tekortschieten en men zelfstandig over de grenzen van het bestaande heen moet gaan; daar is een academische (onderzoekende) houding voor nodig. In ieder geval is voor wat betreft maatschappij- en sociale wetenschappen (als bijvoorbeeld de bestuurskunde, politieke wetenschappen, het recht) een inhoudelijke verbondenheid met de nationale, provinciale en lokale situatie van essentieel belang en dat verandert niet fundamenteel. Dit geldt niet alleen voor de toekomstige arbeidsmarkt voor afgestudeerden in dit geval het openbaar bestuur en alles wat daaromheen hangt. Zo zijn artsen geen zuivere wetenschappers, maar ze kunnen hun functie niet waar maken

zonder die onderzoekende houding. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld ingenieurs en als gezegd bestuurswetenschappers in de hogere posities binnen het openbaar bestuur. Die arbeidsmarkt voor academische professionals blijft in essentie voor voorgenoemde groepen de Nederlandse. Dat is wellicht voor sommige bestuurders en academische staf van de universiteiten wellicht wat teleurstellend, maar het is niet anders. Verstandig is het dan om de terminologie van dat Nederlandse bestuur te kennen en ook zowat op de hoogte te blijven van die Nederlandse samenleving. Daarom is hoger onderwijs (mede) via het medium van de Nederlandse taal zo belangrijk. Een samenleving die zich zowel (in onderlinge relatie staande) lokale, regionale, provinciale, nationale en internationale dimensies kent. Vandaar dat (Nederlands) onderwijs gericht op Nederland en op de internationale werkelijkheid gecombineerd moeten worden.

Een laatste opmerking, ik ben niet op de universiteit gaan werken om daar veel geld te verdienen. Dan had ik elders moeten gaan werken. Overigens ik moet en kan niet klagen. Mijn motivatie was een inhoudelijke om via aandacht voor de wisselwerking tussen wetenschap en de praktijk zowel de bestuurskunde als openbaar bestuur en samenleving verder te brengen. Daarnaast als hoogleraar wilde ik in al mijn onderwijs vooral leraar zijn. Er voor zorgen dat studenten het beste uit zichzelf halen academisch en in persoonlijk opzicht. Ook eerste generatie academici op weg te brengen was ook voor mij een belangrijke bron van motivatie in mijn werk als onderwijsdirecteur voor de avondmaster Manager van de Publieke sector. Een master die ook als een emancipatie motor werkt.

De aanhef van dit stuk is maar ten dele correct. Ik ga door met mijn onderzoek en de begeleiding van acht promovendi, maar mijn onderwijs en mijn medewerkerschap bij bestuurskunde stoppen nu. Het gaat jullie goed!

Literatuurlijst

[1] Ramalho Ortigão (1964), *Holland 1883, Utrecht/Antwerpen: het Spectrum*

Afrika in perspectief

In gesprek met Prof. Dr. M.E. de Bruijn

Afrika is het op één na grootste continent op aarde doordrenkt van prachtige culturen en diversiteit in natuur. Toch is er geringe kennis over de prekoloniale geschiedenis en actuele vraagstukken. Er wordt gesproken over ‘het continent van deze eeuw’ (Waling et al., 2023) en ‘een wolkenkrabber op de Savannah’ (Lindijer, 2023). In hoeverre dit waarheid is en om meer kennis op te doen ga ik samen met hoogleraar Afrikanistiek, Mirjam de Bruijn, in gesprek. Mirjam is werkzaam aan de Universiteit Leiden, waar zij geschiedenis, communicatiewetenschap, conflictstudies en sociale geografie combineert met veldwerk in de Centraal Afrikaanse Republiek, Tsjaad, Kameroen en een deel van Nigeria. (Universiteit Leiden, z.d.b) Daarnaast heeft zij een stichting, Voice4Thought, opgericht en liggen haar onderzoeksinteresses op het gebied van connectiviteit, mobiliteit en dwang. (de Bruijn, z.d.) Haar recente werk omvatte het begrijpen van (gedigitaliseerde) artistieke scènes in samenlevingen met beperkte vrijheid van meningsuiting. Dit heeft zij van 2012 tot 2017 onderzocht aan de hand van twee onderzoeken, namelijk: ‘Verbinden in tijden van dwang: communicatie en conflicten begrijpen in de mobiele marges van Midden-Afrika’, en ‘Jeugd, media en protest: geschiedenis van deelname aan de Centraal-Afrikaanse politiek en het sociale leven’. Nu is zij met een onderzoek bezig dat tot 2028 loopt over digitale oorlogvoering in de Sahel, dat project richt zich op cultureel geweld – de legitimatie van geweld – dat zich verspreidt via (trans)regionale netwerken, en dat discursieve en ‘echte’ oorlogsvoering met elkaar verweven raken. (Universiteit Leiden, z.d.a) Dit is tevens van belang voor bestuurskundigen, aangezien het thema zich richt op mondiale verschuivingen en Mirjam wijst op de vervaging van grenzen en de invloed van digitalisering.

Zou u meer willen delen over uw professionele achtergrond en expertise?

“Ik begon met het studeren van een bachelor in Utrecht, de oriëntatie van antropologie was daar vooral op Latijns-Amerika. Ik had ook Spaans geleerd en stond helemaal in de startblokken om naar Latijns-Amerika te gaan, maar ik wilde onderzoek doen bij Nomaden. Toen kwam er hier in Leiden een plek vrij voor een student om onderzoek te gaan doen in Noord-Kameroen bij Nomadische veehouders en ben ik overgestapt. Ik was in opleiding als antropoloog, dus je bent ook geïnteresseerd in bepaalde sociale relaties en verbanden tussen culturen. Toen heb ik de taal geleerd van de Fulani, dat was de groep waar ik bij zat en dat is een taal die heel breed in West- en Centraal-Afrika gesproken wordt, in allemaal verschillende dialecten. Dat is dan zo’n investering en op een gegeven moment kon ik ook mijn PhD in dat veld gaan doen en dan word je specialist en zit je eraan vast, maar nooit

Prof. Dr. M.E. de Bruijn

spijt van gehad en het is nog steeds fijn dat ik een beetje Spaans spreek en daarnaast Frans en de Fula-taal.”

“Qua onderwijs richt ik mij helemaal op African studies, zowel de bachelor als de master, maar daarnaast proberen wij natuurlijk om de problematiek van Afrika meer in algemene colleges

Ik geef alleen in het eerste semester les, waardoor ik het lesgeven kan combineren met het veldwerk, dat heb ik eigenlijk altijd zo gedaan. Dus regelmatig ben ik in staat om wat geld te versieren om dan echt onderzoek te doen, ook met jongeren, PhD's en masterstudenten.”

Zou u meer kunnen vertellen over de missie en activiteiten van uw stichting?

“De stichting die ik heb opgericht, Voice4Thought, is eigenlijk voortgekomen uit het onderzoek. Als onderzoeker kom je zoveel boeiende mensen tegen die geen stem hebben in de wereld. Ons platform probeert meer mensen toegang te geven tot het verwoorden van je denken en ideeën, en die op een goede manier opschrijven. Binnen de stichting werk ik ook aan een project waarin ik lesgeef aan journalisten over depolariserend schrijven. Dat is voor iedereen heel belangrijk, polariserend schrijven is natuurlijk een drama, en vooral op sociale media wel erg veel aan de hand, zoals fake news, maar ook gewoon mensen beschuldigen en mensen hebben dit niet altijd in de gaten, dat geldt zowel voor Nederland, Afrika, als voor de hele wereld. In Afrika misschien nog iets scherper, omdat daar veel jonge mensen in conflictsituaties zitten, ze gaan wel naar school en hebben een opleiding gehad, maar het is best moeilijk om daar distantie van te nemen en je Facebookpost zo te schrijven dat niemand er boos over wordt.”

Kunt u wat meer inzicht geven in uw onderzoek met betrekking tot digitalisering?

“Mijn huidige onderzoek richt zich op ‘de digitale oorlog’, dat is geen uniek onderwerp voor Afrika. Socialmediaplatformen zijn een deel geworden van de politieke onrust in de wereld. Wij vragen ons af hoe dat zich manifesteert in Afrika, met name West- en Centraal-Afrika, en wat de rol is van verschillende platformen in het versterken van de oorlogen. Ook wie de acteurs zijn op die platformen, wat daar gebeurt en wat voor dynamieken het oplevert. Ik volg dat al sinds 2006 en richt me dan met name op conflict. Je ziet wel enorme toename

van het gebruik van internet, van de toegang tot sociale media en ook het aantal mensen dat daar gebruik van maken om hun politieke boodschap of andere boodschappen te verspreiden.”

“We hebben net een onderzoek afgerond van Twittergebruik in Mali, niet alleen op zo’n antropologische, etnografische en historische manier, maar ook met mensen die computermethode gebruiken, dus big data downloaden van al die Twitterdata. Dan vinden wij toch echt wel aanwijzingen dat Twitter een platform is dat heel veel invloed heeft op de posities die mensen innemen in conflicten en zelfs op het geweld dat mensen gebruiken. Wat je ziet gebeuren is dat etnische groepen, zoals Nomadengroepen, die verspreid zijn over grote gebieden, wel gemakkelijk informatie delen in veel details. Hierdoor zijn mensen goed op de hoogte, maar leidt het er ook toe dat men argumenten overneemt of zich bedreigt voelt door beschuldigingen.”

“We gaan volgende maand naar Centraal-Afrika met twee PhD-studenten en beginnen ook daar een soort onderzoek, maar dan veel breder. Niet alleen Twitter, maar ook WhatsApp en hoe mensen dat gebruiken en hoe dat interfereert met conflicten. En dan ook dat die conflicten door sociale media zich heel erg makkelijk verspreiden over grotere gebieden, omdat de informatie van het ene gebied niet blijft hangen. Dat wordt allemaal internationaal. Communicatie is natuurlijk een soort oorlogswapen en als je dat groter maakt en verandert in die sociale media, dan kun je ook verwachten dat dat een effect gaat hebben en wij doen dus onderzoek naar dat effect.”

Zou u uw perceptie van grenzen, mobiliteit en gelijkheid kunnen toelichten?

“Mobiliteit is een onderdeel van de wereld, altijd geweest. Geschiedenis zonder mobiliteit is er bijna niet en sociale media zijn natuurlijk een vorm van mobiliteit, dat is een verbinding. En verbinding kun je niet stoppen. Het enige wat je kan doen is verbinding en mobiliteit begeleiden en dat doen we op sociale platformen veel te weinig. Dus je kan

niets dicht doen, je kan het niet stoppen, je kan mensen ook niet stoppen aan de grens. Mobiliteit is er altijd, hetzij virtueel, hetzij in het echt. Stoppen heeft geen zin, maar begeleiden wel en begeleiden is volgens mij niet via politieoptreden, maar door mensen bewust maken van wat ze doen, door middel van goede scholing. Dat geldt ook voor migratie, want migratie stop je niet, het is onderdeel van de wereld. Wij proberen allerlei maatregelen om migratie te stoppen, maar het helpt niet, er moeten andere manieren gevonden worden om het te begeleiden en te geleiden, zodat het behapbaar blijft voor iedereen en het niet tot conflicten leidt. Want als je mobiliteit heel sterk gaat afremmen, ook als je sociale media platformen sluit, leidt dat niet tot een vredige samenleving. We hebben het veel over economische ongelijkheid, maar het in stand houden van kennisongelijkheid leidt ook tot frustratie. Kortom zou je mensen moeten informeren en ook waarschuwen voor wat ze doen en werken aan de ongelijkheid in opleiding over de wereld.”

Hoe zit het met de vooroordelen die wij in Nederland hebben over Afrika?

“Vooroordelen zijn heel jammer. Jonge ambassade medewerkers die ik tegenkom in Afrika gaan daar toch heen met een bepaald beeld en als je eenmaal een beeld hebt is het heel moeilijk om ervan af te komen. Onze media schetsen ook vooral als er iets fout gaat. Daar is heel veel aan te doen, bijvoorbeeld met sociale media en de ontwikkeling van technologie. Sommige dingen zijn in Afrika verder ontwikkeld dan bij ons, maar dat zien wij niet.”

Hoe kan het dat er geringe kennis bestaat over de Afrikaanse geschiedenis?

“Er is relatief weinig aandacht voor Afrikaanse geschiedenis, onder andere doordat de mainstream historici Afrika een complex verhaal vinden, omdat er zo weinig archief is. Maar dat ligt eraan wat je als archief ziet, want er zit natuurlijk een heleboel archief in de geheugens van mensen en in de

landschappen. Archeologisch gezien bijvoorbeeld is er heel weinig gezocht in Afrika, dus er is nog ontzettend veel te ontdekken. Daarbij ligt er heel veel nadruk op de koloniale geschiedenis en dat is eigenlijk jammer, want er is een enorme geschiedenis voor de koloniale tijd. Dit is een gemiste kans want als we beter begrijpen wat de prekoloniale geschiedenis, maar ook de koloniale geschiedenis door de ogen van de mensen op het continent zelf, betekent, kunnen we misschien veel meer waardering en gelijkheid ervaren met Afrika. Wat bijna niemand weet is dat er in de 14e eeuw een heel groot rijk was in West-Afrika wat al ruim handelde met Europa, die rijken zijn allemaal verdwenen en tenietgedaan. Afrika was veel beter ontwikkeld dan Europa, ook voor de middeleeuwen.”

Podcastaanrader

Open Geesten – Vervagende grenzen (Mirjam de Bruijn)

Hoe staat Afrika er hedendaags voor op het wereldtoneel?

“Hedendaags spelen er allemaal oorlogen die zich deels baseren op een ideologie die heel antikoloniaal, anti-Frans is, zeker in West-Afrika. In de Sahel regeren nu militaire regimes en is de oorlog heel naar, want het is heel etnisch, dus het is tegelijkertijd een verhaal over pan-Afrikanisme, maar het is ook een lokaal conflict waar heel veel mensen vermoord worden. Als je de geschiedenis van die conflicten zoals de genocide in Darfur en Congo bekijkt, zie je dat er heel veel onevenwichtigheid in die landen gebracht is, doordat allerlei historische factoren bij elkaar komen. En daar hebben de koloniale machthebbers ook een belangrijke rol in gespeeld, zelfs de postkoloniale geschiedenis is daar heel belangrijk in.”

“Ik doe zelf onderzoek naar oorlogen, maar de oorsprong van die conflicten is diep historisch en daar hebben wij een rol in gespeeld

als het Westen. Tegelijkertijd gebeuren er ook heel veel interessante ontwikkelingen die laten zien dat Afrika over tien jaar niet meer het Afrika van nu is. Stel ook de economische ontwikkeling, in sommige landen gaat het hard, het is een divers, enorm continent. Als tegenvraag zou je moeten afvragen of er ook plekken in Afrika zijn waar je kan zeggen dat het economisch beter gaat, waar de democratische waarden meer naar voren worden gebracht, dat er discussies zijn waar we iets van kunnen leren. Bijvoorbeeld nu ook dat Zuid-Afrika Israël aanklaagt, dat duidt aan dat daar een regime zit wat zich wel degelijk in de wereld begeeft.”

“We gaan het heel erg moeten volgen, het is interessant wat er gebeurt.”

“We gaan het heel erg moeten volgen, het is interessant wat er gebeurt. Het is ook wel griezelig, want je ziet ook dat oude etnische spanningen, Noord-Zuid spanningen, leiden tot allerlei moordpartijen. Ook het binnenhalen van de Russen als partners, daar ben ik zelf nogal sceptisch over, of dat nou een verbetering is voor die Afrikaanse landen, want je ziet, en dat vind ik heel verontrustend, dat de regionale eenheden zoals ECOWAS eigenlijk steeds minder macht krijgen.”

“De verhalen van ‘het continent van deze eeuw’ en ‘een wolkenkrabber op de Savannah’ kunnen waar zijn, maar als je kijkt naar de nationale budgetten op dit moment, dan moeten ze nog wel heel veel veranderen om dat voor elkaar te boksen. Maar dat kan, als de Chinezen de wolkenkrabbers in de Sahara gaan bouwen, dan worden ze daar gebouwd. En als de Russen gaan investeren in zonnecellen, dan gaan wij onze energie via Afrika toch van de Russen afnemen. Dat is het grote nadeel eraan, al die grote ontwikkelingen moeten met buitenlandse investeringen en dan komen de Russen, de Turken, het Midden-Oosten, de kleine Midden-Oosten staten zoals Bahrein, maar ook Israël en Rusland. Die gaan dan investeren, en dat is niet gratis voor de Afrikaanse landen, daar staan natuurlijk allerlei verdragen en leningen, dus

Voice4Thought. (2021, 11 juni). Young researchers kick off the next phase of Voice4Thought Academy in Bamako - V4T - Voice4Thought. V4T - Voice4Thought. <https://www.voice4thought.org/young-researchers-and-creatives-kick-off-the-next-phase-of-voice4thought-academy-in-bamako/>

dat kan een nieuwe gevangenis worden. Europa zal ongetwijfeld proberen om ook mee te doen, maar die zijn toch echt wel een beetje uitgespeeld. Zeker in West-Afrika even, voor nu, in een aantal staten in ieder geval, want we praten nu steeds over Afrika, maar het is natuurlijk erg divers, net als deze relaties.”

“Afrika is ook in de toekomst natuurlijk het snelst groeiende, qua mensen aantal, continent en het is één van de rijkste continenten in grondstoffen. Eén van de grote problemen voor delen van Afrika is dat er handelsbarrières zijn opgegooid en er bijna geen industriële ontwikkeling is, dat komt deels ook door de manier waarop de koloniale machthebbers hebben geïnvesteerd en dat die dynamiek nog steeds niet weg is. Het herformuleren van de relatie met Afrika is erg belangrijk en dat begint natuurlijk bij het erkennen dat het een heel rijke geschiedenis heeft. En dan moet je het niet alleen zien als een afzetmarkt maar juist de vrijheid geven om zich te ontwikkelen.”

Op welke manier denkt u dat het vakgebied van de Afrikanistiek relevant en van belang kan zijn voor de discipline van de bestuurskunde en hoe kunnen wij als student bijdragen?

“Het zou heel goed zijn als bestuurskunde een stukje kennis over het zuiden en bestuursculturen elders zou hebben als vak. Bij bestuurskunde leer je namelijk over bestuurscultuur en ik denk dat we veel opener moeten staan naar andere culturen en hoe

die hun bestuur organiseren. Dat is denk ik iets wat heel mooi in jullie opleiding zou zijn; dat besturen ook cultuur is en dat modellen niet universeel zijn. Afrika wordt ook veel gezien als het continent waar we hulp naartoe brengen, wat we moeten helpen, en van die attitude moeten we af. Er moet echt een gedekoloniseerde bril opgezet worden als je naar Afrika, Azië of Latijns-Amerika gaat. Want besturen moeten ook gelijkwaardig zijn. Als je al ergens heen gaat met het idee van wij kunnen jullie helpen, dan heb je al geen gelijke relatie en het is van belang dat je je realiseert wat de geschiedenis van die landen zijn, ook met de koloniale overheersing en wat voor frustratie dat nog steeds oplevert.”

“Er is niks op tegen vrijwilligersprojecten, maar de beste bijdrage is kennisuitwisseling. Daarom zou ik aanraden om daar te studeren of onderzoek te doen samen met Afrikaanse universiteiten of studenten. Niet alleen stages in de ambassades, maar ook meedraaien in Afrikaanse organisaties is zeer relevant. Ik ben ook hier in Leiden druk bezig om eerlijke uitwisselingsprogramma's op te zetten.”

Slot

Nigeria, Zuid-Afrika, Tsjaad, Kameroen, Marokko, Egypte: Afrika is een continent van diverse landen met unieke uitdagingen en kansen. De rol van Afrika op het wereldtoneel is een complexe kwestie, hoewel er groeiende economische kansen zijn en sommige landen stappen zetten naar meer invloed, blijft de afhankelijkheid van buitenlandse investeringen een zorg. Het is belangrijk dat deze investeringen de lokale ontwikkeling bevorderen en niet leiden tot nieuwe vormen van afhankelijkheid. Daarnaast is het van groot belang om de geschiedenis van Afrika beter te begrijpen, inclusief de prekoloniale periode.

YouTube-aanrader

Buiten Beeld - Hoogleraar Mirjam de Bruin over Afrika correspondentschap

Door een gedekoloniseerde bril op te zetten, depolariserend te schrijven en lokale bestuursculturen te respecteren, kunnen duurzame en gelijkwaardige relaties worden opgebouwd. Al met al biedt het interview inzichten in de complexe realiteit van Afrika, met zijn diversiteit aan culturen, geschiedenis en uitdagingen. Het benadrukt ook de impact van nieuwe technologieën op maatschappijen en conflicten in Afrika en elders. En tot slot het belang van een genuanceerde benadering en samenwerking voor een meer rechtvaardige en evenwichtige toekomst.

*Interview door
Zosja van Rooijen*

Literatuurlijst

- [1] Lindijer, K. (2023). *Een wolkenkrabber op de savanne: Veertig jaar correspondentschap in Afrika*. Amsterdam: Atlas Contact. doi:9789045046129
- [2] Mirjam de Bruijn. (z.d.). Mirjam de Bruijn. Opgehaald van Voice4Thought: <https://www.voice4thought.org/mirjam-de-bruijn/>
- [3] Universiteit Leiden. (z.d.a). *Digital warfare in the Sahel: popular networks of war and Cultural Violence*. Opgehaald van Universiteit Leiden: <https://www.universiteitleiden.nl/en/research/research-projects/humanities/digital-warfare-in-the-sahel-popular-networks-of-war-and-cultural-violence>
- [4] Universiteit Leiden. (z.d.b). Mirjam de Bruijn. Opgehaald van Universiteit Leiden: <https://www.universiteitleiden.nl/medewerkers/mirjam-de-bruijn#tab-1>
- Waling, G., van Rijkevorsel, R., & Verbeek, S. (2023, Oktober 5)
- [5] Afrika: het continent van de eeuw. Opgehaald van EW Magazine: <https://www.ewmagazine.nl/nederland/achtergrond/2023/10/afrika-het-continent-van-de-eeuw-1369460/>

Onvoorziene negatieve effecten bij overheidsbeleid

*De huurtoeslagwetgeving en het in de hand
werken van eenzaamheid*

Luuk Geuze

Schrijvend over de eenzaamheid in Nederland en het beleid dat de overheid voert om dit te voorkomen en te bestrijden, is mijn oog op een detail gevallen tijdens het bestuderen van dit probleem onder studenten. In dit artikel wil ik graag dit stuk falend (?) beleid verder belichten: de huurtoeslag op studentenwoningen.

Eenzaamheid

Uit cijfers van het RIVM blijkt dat tot wel 80% (Trimbos, 2023) van de studenten enige vorm van eenzaamheid heeft ervaren. Om als eerste maar de afgelopen Coronacrisis te benoemen; waarbij gevoelens van eenzaamheid fors zijn toegenomen (Trommels, z.d.). “Het is een misverstand dat jonge mensen nooit eenzaam zijn. Een sociaal leven opbouwen kent veel uitdagingen. Zeker nu sommige jongeren anderhalf jaar normale sociale ontwikkeling hebben gemist”, zegt Femke Trommels in het hierboven geciteerde artikel.

Dit cijfer lijkt vrij representatief voor grote studentensteden in het land. Zo ook in bijvoorbeeld Nijmegen, waar meer dan driekwart van de studenten wel eens eenzaamheid voelt en vooral (1) hechte banden missen, (2) een soort leegte om henzelf heen voelen en (3) behoefte hebben aan meer sociaal contact (Okker, 2023).

Het nadeel aan abstract beleidsterrein

Toegegeven, het is ongelooflijk lastig voor de overheid om fatsoenlijk beleid te schrijven om problemen zo abstract als deze aan te passen. Als er te veel ongelukken gebeuren door telefoongebruik op de fiets, schrijft men beleid om te voorkomen dat men met de telefoon op de fiets zit. Simpel.

Maar hoe schrijft iemand beleid tegen eenzaamheid? Een probleem dat zo moeilijk te meten, onvatbaar en complex is lijkt geen gepast beleid te kunnen krijgen. Op zijn minst al niet omdat dit probleem oplossen óók uit jezelf moet komen. Als men de wet over telefoongebruik niet volgt kan

men een boete verwachten, maar als men besluit niet uit zichzelf sociale plekken op te zoeken, kan de overheid dit niet forceren. De overheid tracht in haar programma ‘Eén Tegen Eenzaamheid’ uit 2018 eenzaamheid te verlagen, met mooie slagzinnen als: “Het signaleren en bespreekbaar maken van eenzaamheid” en “Het doorbreken en duurzaam aanpakken van eenzaamheid” (Ministerie van VWS, 2018). Vrij zwakke thee wat mij betreft. Dit is ook logisch; het is haast niet mogelijk een beter plan te schrijven als het doel ‘eenzaamheid bestrijden’ is. Toch zijn er mogelijkheden om eenzaamheid aan te pakken, beginnende bij het al bestaande beleid.

Wet op de huurtoeslag

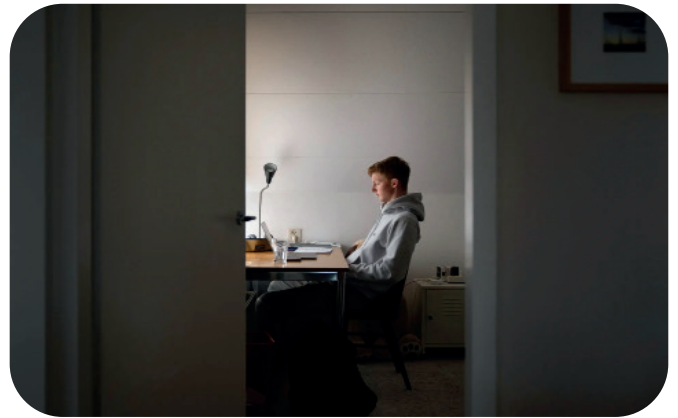
Talloze Nederlanders betalen vandaag de dag hun huur met subsidies van de Overheid. Dit is allemaal geregeld in onder andere de Wet op de huurtoeslag. Deze wet schrijft sinds de jaren '70 van de vorige eeuw, met een aantal aanpassingen en hervormingen sindsdien, voor aan wie, waarom en onder welke omstandigheden huursubsidie wordt toegekend.

Eén van deze regels is het hebben van een ‘zelfstandige woonruimte’: het hebben van een eigen voordeur, wc en keuken en sinds 1 maart 2024 zelfs een eigen badkamer.

Het is om deze reden dus dat een groot aantal studentenwoningen, bijvoorbeeld bij een situatie waar een student een ‘kamer huurt’, als zijnde een ruimte in een woning, niet in aanmerking komt voor een huurtoeslag.

Het gevolg van de huidige wetgeving

Het is in mijn opzicht overbodig om de fijne kneepjes van de wetgeving nu uit te drukken omdat hier in principe geen probleem zit. Er is een bovengrens aan wat men mag verdienen en er zitten grenzen aan hoe laag en hoog de huur mag zijn. We mogen ook niet vergeten dat deze wetgeving oorspronkelijk bedoeld is om gezinnen met lage inkomens te steunen, geen studenten. Deze laatste worden namelijk in het maken van beleid vaak als een volledig aparte groep gezien met een ‘tijdelijke financiële situatie’, omdat wordt verwacht dat deze groep na de studi-

Veldhuis, P. (2021, 10 februari). Student eenzaam en ongemotiveerd door online onderwijs. NRC. <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/02/10/coronanieuws-eenzame-studenten-a4031391>

etijd uit de pool van lage inkomens verdwijnt.

Daarom wil ik graag focussen op wat de gevolgen zijn van deze wetgeving, specifiek voor studenten. Het overgrote gedeelte van de studenten zit onder de inkomens- en vermogensgrens en we gaan ervan uit dat de huur die studenten betalen over het algemeen binnen het bereik die de wet uitzet valt.

Volgens de Monitor Studentenhuisvesting zit er een regressie in het aantal studenten welke op kamers gaan (ABF Research, 2023). Dit heeft meerdere redenen, maar een groot gedeelte van de studenten doet dit uit financieel oogpunt of het feit dat er simpelweg geen keuze is, vooral in de huidige woningmarktcrisis (Van Den Berg, L., van Houdt, K., van Gaalen, R., 2023).

Zodoende komen we tot een kern van het probleem met betrekking tot eenzaamheid. De verhouding tussen eenkamerwoningen (studio's) en woningen met gedeelde voorzieningen (studentenhuizen) wordt elk jaar schever getrokken: het laatste aantal daalt in absolute zin, terwijl het aantal studio's in negen jaar is verdubbeld (DUWO, 2021). Het is voor aannemers en woningcorporaties financieel veel beter om studio's te bouwen, aangezien ze hier meer aan verdienen. Woningen met gedeelde voorzieningen kunnen nauwelijks uit. Dit levert verder nog meer problemen op, omdat bij het bouwen van bijvoorbeeld drie individuele studio's de ruimte wordt verbruikt waar misschien wel vijf stu-

denten kunnen wonen als ze de keuken en badkamer zouden delen, wat de woningmarktcrisis verder in de hand helpt. Enfin.

Hoewel ongeveer de helft van de studenten aangeeft in eenkamerwoningen te willen wonen (vooral omdat oudere studenten meer behoefte hebben aan zelfstandigheid) en een kwart aangeeft in een studentenhuis te willen wonen (ABF Research, 2023), betekent dit dat er naar verhouding van wens, té veel studio's zijn. Hierdoor moeten mensen die liever niet alleen wonen, soms noodgedwongen in een studio wonen. Ook directeur Jolan de Brie van Kences, het instituut die o.a. verantwoordelijk is voor de Monitor Studentenhuisvesting, geeft aan dat dit een 'onwenselijke trend' is (Kences, 2021).

***“Als er steeds meer studio's
gebouwd worden en steeds meer
studentenhuisen verdwijnen,
zullen steeds meer studenten
het gevoel krijgen op henzelf
aangewezen te zijn”***

Het effect op studentenwelzijn

Student worden kan een vrij ingrijpende verandering zijn. Studenten wonen voor het eerst op zichzelf, moeten aan allerlei dingen denken die zij in het ouderlijk huis over het hoofd zagen. De (af)was doet zichzelf immers niet, er staat niet opeens een maaltijd voor je klaar rond de avonduren en de puinzooi van een feestje blijft liggen totdat het wordt opgeruimd. Ik spreek daarbij uit een aantal persoonlijke anekdotes als ik zeg dat in het geval van een traumatische gebeurtenis in het leven van een student, het gevoel kan ontstaan dat je helemaal op jezelf bent aangewezen. Vooral zonder afleiding of sociale interacties binnen je eigen huis. Dit zijn problemen die wij niet willen genezen, maar ten aller tijden willen voorkomen. Een studentenhuis en dus sociale interacties om je heen kunnen hier immers bij helpen. De hoofdredenen van eenzaam-

heid die studenten in Nijmegen voelen die eerder in dit artikel zijn genoemd, een hechte banden missen, een soort leegte om henzelf heen voelen en behoefte hebben aan meer sociaal contact zijn punten die heel nauw verbonden zijn met het hebben van huisgenoten.

Maar met de huidige trend van zaken zal dit voor steeds minder studenten een oplossing bieden. Als er steeds meer studio's gebouwd worden en steeds meer studentenhuizen verdwijnen, zullen steeds meer studenten het gevoel krijgen op henzelf aangewezen te zijn. De oorzaak hiervan ligt dus bij de huidige huurtoeslagwetgeving.

De oplossing?

Beleid – en wetgeving die hierbij aansluit – schrijven is een ongelooflijk complex werk omdat er met zo veel dingen rekening moet worden gehouden. Toch zijn er een aantal punten te bedenken waarop de wetgeving verbeterd kan worden.

1. De overheid moet overwegen de Wet op de huurtoeslag aan te passen. Dit kan op meerdere manieren. Eén van deze manieren is bijvoorbeeld het expliciet benoemen van de studentendoelgroep, en regels te bedenken die ervoor zorgen dat ook studentenhuizen kunnen worden meegenomen in de wet. Dit zal de overheid meer geld kosten (omdat er meer huurtoeslag uitgekeerd moet worden), maar zal ervoor zorgen dat er weer veel meer studentenhuizen gebouwd worden.

De Kruif Liza Janson Marijn Kramp Nienke Ledegang, J. (2019, 3 juli). Project L: Bouwspurt studentenhuusvesting in Leiden. Leidschdagblad. <https://m.leidschdagblad.nl/cnt/dmf2019070372939170?utmsource=google&utmmedium=organic>

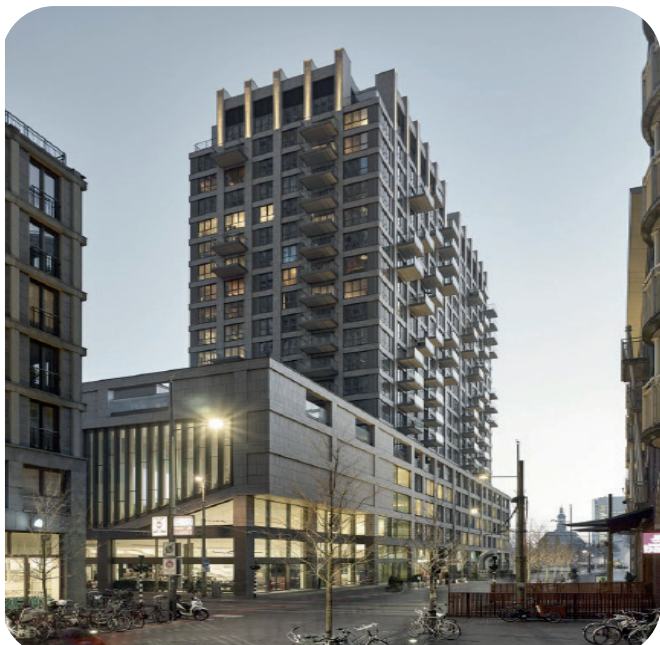

2. Een andere oplossing zou flexibiliteit in de huisvestingregels kunnen zijn, mits dit de veiligheid en levenskwaliteit niet in gevaar brengt. Er zijn vandaag de dag studentenhuizen die alsnog wél huurtoeslag krijgen door het gebruik van dubieuze of gray-area juridische praktijken. Als hiernaar wordt gekeken en er meer mogelijkheden worden gemaakt om dit mogelijk te maken, stimuleert dit het gebruik van gebouwen of sociale huurwoningen als studentenhuizen.

3. Een andere, misschien minder wenselijke oplossing is het verlagen van de voordelen die woningbouwcorporaties halen uit het in gebruik nemen van studio's. Misschien door verlaging van de huurtoeslag als studenten hier gebruik van maken of het moeilijker maken voor deze corporaties om studio's te bouwen. In netto zullen corporaties dus minder geld verdienen en daarom is dit wellicht een wat minder wenselijke oplossing.

Concluderend

Eenzaamheid is een groot probleem onder de studentenpopulatie. Tevens is het een complex probleem, eentje die heel lastig op te lossen is. Elke kans die wij kunnen vinden hier wat aan te doen moet

Admin. (2023, 8 november). Wijnhavenkwartier Den Haag. GEURST & SCHULZE ARCHITECTEN. <https://www.geurst-schulze.nl/herbestemming/wijnhavenkwartier-den-haag/>

dus gegrepen worden. Eén van de kansen om dit te doen die ik zie liggen, is de aanpassing van de manier waarop huurtoeslag tegenwoordig wordt geregeld. De wetgeving zoals hij er nu ligt, werkt een negatief bijeffect in de hand, namelijk dat er te veel studio's worden gebouwd ten opzichte van studentenhuizen, waardoor er een heel aantal studenten alleen komen te wonen, terwijl zij dit eigenlijk niet willen of terwijl dit eigenlijk niet wenselijk voor hen is. Als wij de wetgeving omtrent huurtoeslag bijstellen of inclusiever maken voor studenten(huizen), met als gevolg het hebben van meer studentenhuizen en dus meer studenten met huisgenoten, kunnen we een significant aspect van de studenteneenzaamheid aanpakken. Niemand hoeft hier financieel onder te lijden (behalve een wat grotere uitgave op de overheidsbegroting) en toch nemen we een grote stap in de goede richting is als het neerkomt op studentenwelzijn. Een win-win voor iedereen.

Literatuurlijst

- [1] ABF Research. (2023). *Landelijke monitor studentenhuusvesting*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- [2] CBS. (sd). Opgehaald van Centraal Bureau voor Statistiek: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/39/vooral-jongeren-emotioneel-eenzaam-in-2021>
- [3] DUWO. (2021, oktober 7). DUWO voorziet tekort van 67.000 studentenwoningen in 2028. Opgehaald van <https://www.duwo.nl/over-duwo/duwo-nieuws/het-laatste-nieuws/nieuwsbericht/duwo-voorziet-tekort-van-67000-studentenwoningen-in-2028>
- [4] Kences. (2021, oktober 6). Grote tekort studentenwoningen afgelopen jaar weer verder toegenomen. Opgehaald van <https://www.kences.nl/nieuws/grote-tekort-studentenwoningen-afgelopen-jaar-weer-verder-toegenomen/>
- [5] Ministerie van VWS. (2018, maart 20). Actieprogramma 'Eén Tegen Eenzaamheid'. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- [6] Okker, i. (2023, oktober 5). Aan gezelligheid geen gebrek, toch voelen veel studenten zich eenzaam. *Algemeen Nijmeegs Studentenblad*.
- [7] Trommels, F. (z.d.). Sociaal leven na corona: "De draad oppakken zal wel even wennen worden". *Tilburg University Magazine*.
- [8] Van Den Berg, L., van Houdt, K., van Gaalen, R. (2023, 9 mei). 5. Conclusies. Centraal Bureau Voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2023/de-groeierende-groep-jongvolwassen-thuiswonenden/5-conclusies>

De gemeenschapsgeest

Voel jij je goed ? Het antwoord op deze vraag is hopelijk ja, al is het tegenwoordig onzeker of dat antwoord gegeven wordt. In 2021 was 18% van de Nederlandse jongeren tussen 12 en 25 jaar psychisch ongezond (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2022). Dit betekent dat jongeren zich in aanzienlijke aantallen neerslachtig en somber voelen, ze hadden het gevoel dat ze zo erg in de put zaten dat niets ze kon opvrolijken. Nederland is hierin niet opvallend. Vergeleken met vorige generaties hebben jongeren tegenwoordig minder psychologische welvaart in westerse samenlevingen (Humphrey & Bliuc, 2021). Deze daling vindt plaats tijdens de toename van een ander sociaal fenomeen. De samenleving is in toenemende mate geïndividualiseerd. Zijn deze ontwikkelingen verbonden aan elkaar?

In de vraag voel jij je goed zit al een aspect van dit fenomeen. De vraag focust zich alleen op het individu dat antwoord geeft. Antwoorden zullen dan ook alleen over dit individu gaan, bijvoorbeeld “het gaat goed, al heb ik het wel druk met werk”. Er zit al een perspectief verstopt in deze vraag. Persoonlijke doelen, persoonlijke uitzonderlijkheid en persoonlijke controle worden sociaal gestimuleerd. We zien mensen vanuit dit perspectief als individuen die een onafhankelijke, autonome en op zichzelf staande entiteit vormen. Die (a) bestaat uit een unieke samenstelling van interne attributen (onder andere talenten, motieven en waarden) en (b) waar handelingen voornamelijk consequenties zijn van de interne attributen (Markus & Kitayama, 1991). Dit kan zich bijvoorbeeld uiten in kledingstijl, een onafhankelijk individu kiest zijn eigen kledingstijl en dit kan de verschillen binnen de groep benadrukken, denk aan schoolkinderen met allemaal verschillende kleuren en patronen aan.

Sam Luijben

Het individualistische perspectief is niet het enige perspectief in de wereld, hiernaast bestaat er een collectivistisch perspectief en samen creëren ze een dichotomie; ofwel een opdeling tussen twee verschillende structuren. De collectivistische vorm van sociale organisatie bevindt zich in oosterse culturen zoals in Koreaans collectivisme (Triandis & Gelfand, 1998). In dit perspectief zijn mensen wederzijds afhankelijk van elkaar. De groep verbindt mensen en geeft ze verplichtingen aan elkaar. De persoon is een onderdeel van de sociale eenheid en deze sociale eenheden hebben gezamenlijke doelen, gezamenlijke waarden en een gezamenlijk voortbestaan. Dit kan zich ook vormgeven in kledingstijl, groepen dragen dezelfde soort kleding om hun verbindingen aan te tonen, denk aan schooluniformen op scholen, deze zijn strikt gestandaardiseerd.

De dichotomie in de samenleving

Het opstellen van deze perspectieven en het analyseren langs deze harde lijn tussen de verschillende vormen van sociale organisaties zorgt alleen voor een ongenueanceerd beeld van complexe culturele verschijnselen. De constructies van collectivisme en individualisme bevinden zich op micro, meso en

Brown, G. (2021, 30 juli). *Difference between collectivism and individualism* | Difference between. <http://www.differencebetween.net/miscellaneous/difference-between-collectivism-and-individualism/>

macro niveau en daarnaast ook nog in verschillende aspecten van de sociale organisatie. Op micro- en mesoniveau is goed te zien hoe in verschillende contexten de constructies andere vormen aannemen. Wordt er op school competitie aangewakkerd tussen leerlingen, hoe sterk zijn familiebanden en heeft de gemeenschap gezamenlijke doelen zoals het winnen van de lokale voetbalbeker?

Maar ook op macroniveau is er nuance nodig, bestaat er een westers individualisme? Dit zou betekenen dat liberale democratieën met een Rijnlands model zoals Nederland of Duitsland dezelfde vorm van individualisme hebben als landen met een Angelsaksische model zoals de Verenigde Staten. Waar in Eurazië zou dan precies westers individualisme overgaan in Oosters collectivisme. Dit maakt het gebruik van de constructies erg complex, volgens Harry C. Triandis is hierdoor een alternatieve blik nodig (Triandis & Gelfand, 1998).

Een polythetische visie, waarin op de micro, meso en macro niveaus los naar de diverse aspecten gekeken wordt die de constructies vormen. De visie wordt vormgegeven door middel van extra categorisaties (verticaal en horizontaal) waarin de verschillende losse aspecten van de dichotomie geplaatst worden. In het algemeen trekt de horizontale

categorie de conclusie dat personen in meer of mindere mate hetzelfde zijn, hiertegenover staat de verticale categorie die bestaat uit hiërarchieën waardoor het zwaartepunt ligt op de verschillen tussen personen.

In horizontaal individualisme is er een focus op uniek zijn en verschillen van de groep, maar er is geen behoefte om status te verkrijgen. Hiermee wordt bedoeld dat een individu zich wil differentiëren door boven andere individuen te staan in een hiërarchie. In tegenstelling hiervan ligt bij verticaal individualisme juist de focus op het verkrijgen van status, door middel van competitie. In horizontaal collectivisme zien mensen gelijkenis in elkaar en streven ze naar gemeenschappelijke doelen, maar wordt er niet snel gebogen voor autoriteit. In verticaal collectivisme is er focus op de integriteit van de in-groep, persoonlijke doelen worden aan de kant gezet voor de groep en competitie tussen groepen wordt gestimuleerd. Deze vorm van categorisatie is belangrijk omdat de verschillende vormen van de dichotomie sociale relaties op een andere manier kunnen beïnvloeden.

Deze vorm van analyse is toegepast op de mentale gezondheid van jongeren in westerse samenlevingen. De mentale gezondheid van de jeugd in westerse samenlevingen is vergeleken met vorige generaties achteruitgegaan. De groeiende individualisatie van westerse samenlevingen is een van de veroorzakers van dit fenomeen (Humphrey & Bliuc, 2021). Deze bevindingen zijn tegenstrijdig met de vroege wetenschappelijke literatuur. Hierin werd in cross-culturele studies aangetoond dat individualistische samenlevingen een hoger welzijn hadden dan collectivistische culturen, dit zou afstammen van de positieve effecten van vrijheid en eigen zeggenschap. Deze positieve effecten van de individualistische cultuur moeten niet genegeerd worden, deze positieve effecten bestaan namelijk wel. Ze worden alleen tegengewerkt en overtroffen door andere factoren.

In West-Europese of Scandinavische landen zoals Zweden of Nederland, is de cultuur op

macroniveau horizontaal individualistisch ingericht (Triandis & Gelfand, 1998). De nadruk ligt in deze landen voornamelijk, maar niet exclusief op uniek zijn en het hebben van eigen zeggenschap. Niet om op te vallen maar om onafhankelijk te zijn. Deze landen zouden dus de voordelen in het welzijn moeten hebben van de individualistische cultuur volgens de vroege literatuur. Toch blijkt dit niet het geval. De voordelen op welzijn zijn minder geloofwaardig als ze worden toegepast op individuele personen. Het effect verdwijnt of zwakt erg af op het microniveau. Hier tegenover relateert collectivistisme positief met welzijn op dit niveau. Dit is het geval omdat individualistische organisatie minder sociale steun biedt en minder voldoening biedt uit sociale netwerken (Humphrey & Bliuc, 2021).

Daarnaast suggereert de literatuur dat er een verschil is tussen verticaal en horizontaal individualisme. Verticale waarden zoals competitiviteit en het vergelijken van jezelf met anderen kan leiden tot vermindering van geestelijk welzijn. Bij horizontale waarden zoals autonomie of zelfredzaamheid is het effect minder sterk (Humphrey & Bliuc, 2021). Ondanks dat onze cultuur voornamelijk horizontaal individualistisch is ingericht, zijn in bepaalde aspecten de negatieve effecten van verticaal individualisme toch voorhanden.

Dit is bijvoorbeeld te zien in het begrip prestatiedruk. Prestatiedruk kan worden omschreven als de ervaren druk om te voldoen aan vooraf bepaalde verwachtingen en eisen, bijvoorbeeld op het gebied van onderwijs, sport, werk en sociale relaties. Deze druk kan ontstaan door eigen of door andermans verwachtingen, bijvoorbeeld familie, vrienden, school of de maatschappij (Doornwaard et al., 2021). Prestatiedruk kan er bij scholieren tot leiden dat zij (tijdelijk) niet meer naar school kunnen/willen. Hiernaast is prestatiedruk ook gerelateerd aan psychische problematiek. Een belangrijk persoonskenmerk wat kan leiden tot prestatiedruk is in hoge mate sociale vergelijkingen maken met leeftijdsgenoten (Doornwaard et al., 2021). Al is

dit maar één kenmerk onder velen, het vergelijken van jezelf met leeftijdsgenoten is een verticaal individualistische waarde en dus hebben deze waardes ook invloed op de Nederlandse maatschappij.

Conclusie

De vergaande individualisatie die zich in de afgelopen decennia heeft voltrokken is gedeeltelijk verantwoordelijk voor een daling in het mentale welzijn (Humphrey & Bliuc, 2021). Een versterking van collectivistische aspecten in de westerse cultuur zou kunnen helpen in het verbeteren van dit welzijn. Als we ons allemaal inzetten voor gemeenschappelijke doelen, gemeenschappelijke waarden en een gemeenschappelijk voortbestaan. Laten we ons allemaal beter voelen.

Literatuurlijst

- [1] Brown, G. (2021, 30 juli). *Difference between collectivism and individualism | Difference between. Difference Between.* <http://www.differencebetween.net/miscellaneous/difference-between-collectivism-and-individualism/>
- [2] Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022). *Mentale gezondheid jongeren afgenomen.* <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/22/mentale-gezondheid-jongeren-afgenomen>
- [3] Doornwaard, S., Peeters, M., Leijerzapf, M., Haas, de, Judith, Efat, A., Kleinjan, M., & Giesing, R. (2021). *Mentaal Kapitaal: Welke factoren spelen een rol bij ongezonde stress, prestatiedruk, schoolverzuim/thuiszitten en schooluitval?* Hogeschool Utrecht.
- [4] Humphrey, A., & Bliuc, A.-M. (2021). *Western Individualism and the Psychological Wellbeing of Young People: A Systematic Review of Their Associations.* *Youth*, 2(1), 1–11. MDPI AG. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.3390/youth2010001>
- [5] Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). *Culture and the Self.* *Psychological Review*, 98(2), 224–253. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224>
- [6] Nezelek, J. B., & Humphrey, A. (2023). *Individualism, Collectivism, and Well-being Among a Sample of Emerging Adults in the United States.* *Emerging Adulthood*, 11(2), 520–524. <https://doi.org/10.1177/21676968211054596>
- [7] Oyserman, D., Coon, H. M., & Kemmelmeier, M. (2002). *Rethinking Individualism and Collectivism.* *Psychological Bulletin*, 128(1), 3–72. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.128.1.3>
- [8] Santos, H. C., Varnum, M. E. W., & Grossmann, I. (2017). *Global Increases in Individualism.* *Psychological Science*, 28(9), 1228–1239. <https://doi.org/10.1177/0956797617700622>
- [9] Triandis, H. C., & Gelfand, M. J. (1998). *Converging Measurement of Horizontal and Vertical Individualism and Collectivism.* *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(1), 118–128. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.1.118>

Belast grond, niet arbeid

Tamer Gözübüyük

Gemeenten en projectontwikkelaars steggelen momenteel met elkaar. Ze zijn in conflict over de grondprijzen die gemeenten vragen aan projectontwikkelaars om grond te mogen aanschaffen voor nieuwbouw. De bouwers willen dat de prijzen zakken, omdat het anders volgens hen niet meer rendabel is om betaalbaar te bouwen. Veel gemeenten weigeren daarentegen, omdat zij anders zelf in de financiële problemen denken te komen en geloven dat goedkopere grond slechts leidt tot meer winst voor projectontwikkelaars. Dit geschil toont het belang van grondbeleid aan in de woningmarkt en bredere economie (Trappenburg & Wolzak, 2023). Welke prijs moeten overheden vragen voor grond, en moet de overheid zich überhaupt bemoeien met grondbezit? In de 19e eeuw is hier een oplossing voor bedacht: een grondwaardebelasting.

Een grondwaardebelasting, of een land value tax (LVT) in het Engels, houdt een soort onroerendzaakbelasting in, die alleen de waarde van de onderliggende grond belast, dus niet het bouwwerk op de grond zelf. Het belast slechts het bezit van grond, niet de ontwikkeling ervan (Hughes et al., 2020). Dit betekent dat in zo'n systeem een grondeigenaar belasting betaalt over de rijkdom die hij zou innen door de grond te verhuren of door te verkopen, maar niet over de waarde die hij creëert door woningen of ander vastgoed te realiseren.

Het idee achter deze belasting is om grondspeculatie tegen te gaan, en productief gebruik van grond aan te moedigen (Cho et al., 2009). Grondspeculatie omvat de aankoop van grond puur om het met winst door te verkopen of te verhuren. Dit zou betekenen dat grondeigenaren niet meer vastgoed onbenut kunnen laten, omdat ze belasting betalen over de grond en ze verlies zouden maken wanneer ze ermee speculeren. Het opkopen van vastgoed, wachten totdat de waarde stijgt en dan de overwaarde verzilveren, is hierdoor zinloos. Zo bracht RTL Nieuws recent gevallen van dubieuze handel in landbouwgrond in kaart, waarbij speculanten landbouwgrond met grote winst opknapten en doorverkochten aan nietsvermoedende kopers, die aannamen dat de waarde ervan zou stijgen als er ooit op gebouwd zou mogen worden. Dat bleek een leugen, en de kopers zijn tienduizenden euro's kwijtgeraakt (Leter, 2023). Een grondwaardebelasting had dit kunnen voorkomen.

Een LVT belast zoals gezegd alleen de waarde van de grond zelf, niet dat wat erop zit. Doordat bebouwing niet wordt belast, hebben grondeigenaren meer een prikkel om het gebouw op te knappen of er iets nieuws neer te zetten, daar hun belastingdruk hierdoor niet vermeerderd. De LVT belast immers niet de ontwikkeling van grond. Dat is bij een onroerendzaakbelasting, wat Nederland heeft, wel het geval: Als de waarde van het gebouw stijgt als gevolg van renovatie of herontwikkeling, moet de grondeigenaar meer afdragen aan de Staat. De overheid geeft mensen zodoende een prikkel om niet te bouwen (Coughlan, 1999).

Bij een LVT verandert de belastingdruk niet door acties van de grondeigenaar, maar wordt de grondwaarde bepaald door onafhankelijke factoren, zoals de omgeving, locatie, bestemmingsplan en de grondstoffen die onder de grond zitten. Als je grond

bezit op een plek waar veel mensen willen wonen, waar de overheid infrastructuur op wilt bouwen, of waar bijvoorbeeld olie onder de grond zit, dan kun je veel geld verdienen met die grond. Met een LVT wordt deze 'natuurlijke' of 'sociale' rijkdom eerlijk verdeeld over de samenleving en niet geprivatiseerd; het is daarmee ook een ethische belasting. De grondeigenaar wordt alleen beloond voor de productieve activiteiten die hij zelf met behulp van de grond verricht. Als hij de grond niet productief benut, moet hij nog steeds de belasting betalen, en is het niet rendabel meer voor hem om de grond te bezitten. De LVT straft daarmee inefficiënt grondgebruik af (Coughlan, 1999).

Er zijn andere voordelen aan zo'n belasting op grond. Het kan bijvoorbeeld ongelijkheid tegengaan. Uitsommige hoeken komt het geluid dat de ongelijkheid is gestegen en we vermogen zwaarder moeten belasten om dit tegen te gaan. Het belangrijkste type vermogen bestaat echter niet uit aandelen of kapitaal, maar uit de waarde van woningen en grond. Volgens McKinsey bestaat een groot deel (ongeveer twee derde) van het vermogen van huishoudens wereldwijd uit vastgoed (Woetzel et al., 2021). Woningbezit is dan ook een grote bron van ongelijkheid. Wie een woning bezit, heeft zijn vermogen de laatste jaren fors zien stijgen n.a.v. de sterke stijging in de huizenprijzen, terwijl niet-bezitters nauwelijks erop vooruit of zelfs achteruit zijn gegaan (Arundel & Ronald, 2020).

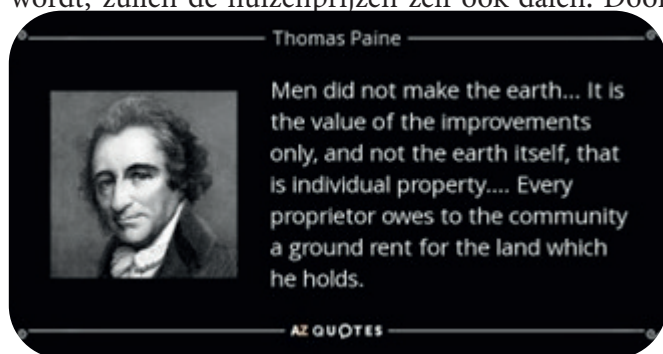
Een grondwaardebelasting is een effectieve manier om deze ongelijkheid te bestrijden: De waarde van woningen bestaat voor een groot deel uit de grondwaarde (Woetzel et al., 2021), dus als die belast wordt, zullen de huizenprijzen zelf ook dalen. Door

grondbezit fiscaal onaantrekkelijk te maken, zal de speculatieve vraag naar woningen verdwijnen en zullen de prijzen meer de reële waarden van woningen representeren. Mensen zullen niet meer een huis kunnen kopen met de verwachting dat ze er slapend rijker mee worden, of het gevoel dat ze niet de boot van snel stijgende huizenprijzen moeten missen.

“Mensen zullen niet meer een huis kunnen kopen met de verwachting dat ze er slapend rijker mee worden, of het gevoel dat ze niet de boot van snel stijgende huizenprijzen moeten missen.”

Waarom is grond zo'n waardevolle zaak? Omdat het aanbod ervan beperkt is, en de vraag ernaar doorgaans mettertijd blijft stijgen. Grond is niet een product dat oneindig in een fabriek geproduceerd kan worden, zoals dat wel kan met veel andere dingen. Wanneer de prijs van grond stijgt, kunnen bedrijven daar niet op inspringen door meer grond te produceren. Het aanbod van grond staat immers vast: Je kunt moeilijk meer grond produceren, dat is fysiek onmogelijk. Klopt, je kunt water inpolderen, dat weten wij in Nederland goed. Maar dat kan niet altijd en overal, het is heel duur en gecompliceerd, en het gaat ten koste van water en milieu (Bhunja et al., 2021). Het aanbod van grond kan zo gezien nog steeds maar heel beperkt uitgebreid worden.

Maar stedelijke gebieden kunnen toch de lucht in bouwen, of uitbreiden? Dat is waar, maar het punt is niet dat er te weinig ruimte is, maar dat de grondeigenaar door beperkt aanbod onverdiend rijker kan worden, met nadelige gevolgen van dien. Wanneer overheden ergens toestaan om meer of hoger bouwen, wordt dit gekapitaliseerd in de grondwaarde en stijgen de prijzen. Dit komt doordat de grond vanaf dat moment meer kan opleveren voor ontwikkelaars, die meer zullen bieden om de grond te kopen. Hoe meer er op een stuk grond gebouwd mag worden, hoe hoger de vraag naar dat stuk grond, en hoe hoger de potentiële winstgevendheid ervan voor bestaande grondeigenaren. Dit is waarom bij het

A-Z Quotes. (z.d.) Thomas Paine quote [Afbeelding]. A-Z Quotes. Geraadpleegd op 17 januari 2024, van <https://www.azquotes.com/quote/760598>

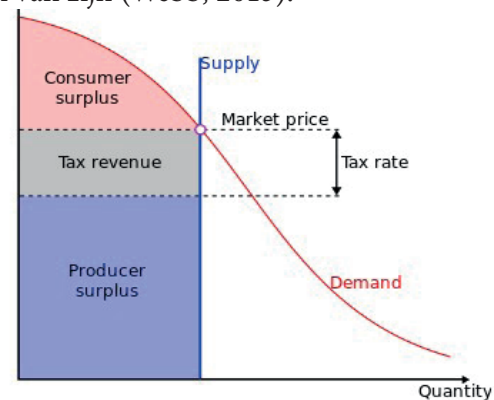
wijzigen van bestemmingsplannen vastgoedbezitters hun vermogen fors kunnen zien stijgen. Bij een verandering in gebruik, bijvoorbeeld van landbouwgrond naar bouwkaavel, kan een lap grond nu soms honderden euro per vierkante meter duurder worden (Trappenburg & Wolzak, 2023). Dit was de gedachtegang die speelde bij de eerder genoemde beschadigde kopers: Zij kochten landbouwgrond op, niet om landbouw te bedrijven, maar in de hoop dat zij in de toekomst buit konden maken.

Om duidelijk te zijn: Het is niet het geval dat het aanbod van grond wereldwijd beperkt is. Er is zeer veel leegstaande of dunbevolkte grond beschikbaar wereldwijd, maar het meeste ervan ligt in locaties waar de vraag ernaar niet hoog is. De meeste mensen hoeven geen grond in de woestijn of op het platteland te kopen, de grondprijzen daar zijn deswege laag. Men wil waardevolle grond bezitten, en die bevindt zich voornamelijk in en rondom grote steden en vakantieoord, omdat daar de goedbetaalde banen zitten en de levenskwaliteit hoger is. Daar is grondspeculatie het meest rendabel. Een cliché gehoord in de vastgoedwereld is vandaar dat er drie factoren zijn die de vraag naar vastgoed bepalen: 'location, location, location' (Safire, 2009).

De vraag naar grond stijgt mettertijd door meerdere redenen. Door bevolkingsgroei zijn er meer huizen, scholen, wegen en dergelijke nodig. Economische groei, als gevolg van stijging van de productiviteit of door lagere rentes, zorgt ervoor dat mensen meer te besteden hebben, en dat ze in luxere huizen willen verblijven, het liefst met een grote tuin. Bedrijven vergen ook meer commerciële ruimte. Dit vereist allemaal meer grond voor woningbouw en infrastructuur, drijft daarom de grondprijzen omhoog en maakt grondeigenaren rijker, terwijl zij niet actief bijdragen om dit te verdienen. Dit fenomeen, dat grondeigenaren zich verrijken door de rijkdom gecreëerd door de rest van de samenleving, werd al eind 19e eeuw door de Amerikaanse econoom Henry George beschreven in zijn boek *Progress and Poverty*. Hij gaf in dat boek een verklaring waarom er in zijn

tijd van snelle technologische vooruitgang in de VS nog steeds zoveel armoede kon zijn. Volgens hem kwam dat doordat de welvaart die de maatschappij voortbracht niet volledig terecht kwam bij degenen die het hadden voortgebracht. In tegenstelling tot de Marxisten betoogde hij echter niet dat arbeiders uitgebuit werden door kapitalisten, maar dat zowel arbeid als kapitaal uitgeknepen werden door grondbezitters. Veel arbeiders hadden moeite met goede huisvesting vinden, terwijl grootgrondbezitters rijk werden terwijl ze niet of weinig werkten.

Diezelfde Henry George, die de meest bekende voorvechter van de LVT is, pleitte in zijn boek voor een single tax: een belasting op louter grondwaarde. Andere belastingen wilde hij vrijwel allemaal afschaffen, omdat hij vond dat die inefficiënt waren en een belasting op grond al veel zou opleveren. Een belasting op grond leidt niet tot een lagere output, in tegenstelling tot lasten op arbeid, omdat de beschikbaarheid van grond niet verandert, terwijl loonbelasting de prikkel tot werken vermindert. Hij geloofde dat zo'n belasting voldoende zou zijn om alle uitgaven van de overheid te bekostigen, inclusief een basisinkomen voor burgers, een citizen's dividend. Over dat punt zijn de meningen tegenwoordig verdeeld en niet iedereen is het ermee eens dat de LVT alle andere belastingen kan vervangen (Moore, 2017). Toch kan de LVT helpen om andere belastingen te verminderen, en zijn economen er over het algemeen overweldigend positief over. Het wordt zelfs de 'perfecte belasting' genoemd, omdat er nauwelijks nadelen van zijn (Webb, 2013).

Wikipedia contributors. (z.d.). File:Perfectly inelastic supply.svg - Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/File:Perfectly_inelastic_supply.svg

“Het wordt zelfs de ‘perfecte belasting’ genoemd, omdat er nauwelijks nadelen van zijn.”

Een probleem kan wellicht zijn het precies berekenen van de waarde van grond. Het is niet makkelijk om te bepalen wat exact de waarde van grond is, daar moet een schatting van gemaakt worden. Hier kunnen conflicten over ontstaan tussen de Belastingdienst en grondeigenaren, zoals nu ook al gebeurt met de WOZ-belasting (Cartens, 2023). Grondwaarde, zoals de waarde van vermogen in het algemeen, is moeilijker te achterhalen dan andere belastinggrondslagen zoals loonbelasting, omdat daar de waarden duidelijk zijn. Maar dit is geen onoverbrugbaar probleem.

Daarentegen is een grondwaardebelasting veel moeilijker te ontwijken of ontduiken dan andere belastingen, aangezien grond niet iets is dat je kunt verstoppen of naar een buitenlands belastingparadijs kunt verplaatsen. De overheid weet wie de grond bezit en hoeveel belasting diegene verschuldigd is, dus als er niet betaald wordt, kan beslag gelegd worden op de grond zelf (Gordon, 2016).

Het is onwaarschijnlijk dat de single tax binnenkort een realiteit wordt, maar de kans is er dat hij binnenkort in een beperkte vorm toegepast wordt in Nederland: minister De Jonge doet onderzoek naar het belasten van de waardeinstijging van grond bij een bestemmingswijziging en het spoediger onteigenen van grondeigenaren om de woningbouw te vergemakkelijken. Volgens hem staan hoge grondprijzen en weerstand van grondeigenaren in de weg bij het oplossen van het woningtekort. ‘Het gebrek aan regulering in de afgelopen decennia, gecombineerd met een hele lage rente heeft grondprijzen de hemel in gejubeld’, stelt hij. ‘Het kan niet de bedoeling zijn dat de winsten daarvan bij de grondeigenaren komen en de lasten bij de samenleving’ (Wolzack & Trappenburg, 2023). De oplossing van de wooncrisis kan wel eens in beter grondbeleid zitten.

Literatuurlijst

- [1] Arundel, R., & Ronald, R. (2020). The false promise of homeownership: homeowner societies in an era of declining access and rising inequality. *Urban Studies*, 58(6), 1120–1140. <https://doi.org/10.1177/0042098019895227>
- [2] Bhunia, G. S., Chatterjee, U., & Shit, P. K. (2021). Emergence and Challenges of Land Reclamation: Issues and prospect. *Modern cartography*, 1–15. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-823895-0.00020-8>
- [3] Cartens, R. (2023, 10 maart). Recordaantal WOZ-bezwaren: Belastingdienst West-Brabant luidt de noodklok. (2023, 10 maart). Omroep Brabant. Van <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/4238694/recordaantal-woz-bezwaren-belastingdienst-west-brabant-luidt-de-noodklok>
- [4] Cho, S., Kim, S. G., & Roberts, R. K. (2009). Measuring the effects of a land value tax on land development. *Applied Spatial Analysis and Policy*, 4(1), 45–64. <https://doi.org/10.1007/s12061-009-9039-3>
- [5] Coughlan, J. A. (1999). Land value taxation and constitutional uniformity. *George Mason Law Review*, 7(2), 261–292.
- [6] Gordon, S. (2016, 23 augustus). The case for a land-value tax. Institute of Economic Affairs. <https://iea.org.uk/blog/the-case-for-a-land-value-tax>
- [7] Hughes, C., Sayce, S., Shepherd, E., & Wyatt, P. (2020). Implementing a land Value Tax: Considerations on moving from theory to practice. *Land Use Policy*, 94, 104494. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104494>
- [8] Leter, R. (2023, 7 januari). Tienduizenden Nederlanders slachtoffer van dubieuze grondhandel. RTL Nieuws. Van <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5357666/landbouwgrond-verkopen-dubieuze-grondhandel-beleggers-misleid>
- [9] Moore, M. S. (2017, 3 mei). This land is your land. *Pacific Standard*. Van <https://psmag.com/news/this-land-is-your-land-3392>
- [10] Safire, W. (2009, 25 juni). Location, location, location. *The New York Times*. Van <https://www.nytimes.com/2009/06/28/magazine/28FOB-onlanguage-t.html>
- [11] Trappenburg, N., & Wolzak, M. (2023, 20 juni). Van meer belasting wordt geen huis sneller of goedkoper gebouwd. *Financieel Dagblad*. Van <https://fd.nl/politiek/1479729/van-meer-belasting-wordt-geen-huis-sneller-of-goedkoper-gebouwd>
- [12] Webb, M. S. (2013, 27 september). How a levy based on location values could be the perfect tax. *Financial Times*. Van <https://www.ft.com/content/392c33a6-211f-11e3-8aff-00144feab7de>
- [13] Woetzel, J., Mischke, J., Madgavkar, A., Windhage, E., Smit, S., Birshan, M., Kemeny, S., & Anderson, R. (2021, 15 november). The rise and rise of the global balance sheet: How productively are we using our wealth? McKinsey Global Institute. Van <https://archive.md/DRUiI>
- [14] Wolzak, M., & Trappenburg, N. (2023, 19 juni). Woonminister de Jonge doorbreekt taboe: bouwgrond moet goedkoper. *Financieel Dagblad*. Van <https://fd.nl/politiek/1479426/woonminister-de-jonge-doorbreekt-taboe-bouwgrond-moet-goedkoper>

De BB-redactie antwoordt

Welk onderbelicht maatschappelijk probleem moet volgens jou in 2024 worden aangepakt?

Bente - De normalisering (steeds vaker door politici zelf) van 'an sich' criminele acties/ontregelingen van de samenleving om iets op de politieke agenda te zetten. Denk aan snelweg blokkades van klimaatactivisten, of het dumpen van puin en brandstichting bij 'boerenprotesten'.

Babette - De constante blootstelling aan sociale media. Met dit toenemende gebruik onder tieners groeit ook de bezorgdheid over de impact ervan op hun geestelijke gezondheid, versterkt door de voortdurende blootstelling aan perfecte levensstijlen en onrealistische verwachtingen. Dit nieuwe fenomeen werkt stress en depressie in de hand en benadrukt de noodzaak voor vermindering.

Tamer - Ik denk dan de daling van de geboortecijfers. Vrouwen krijgen steeds minder kinderen, wat hun eigen keuze is, maar het leidt wel tot vergrijzing en een krimpende bevolking, wat allerlei problemen met zich meebrengt.

Jelle - De sterke daling van het leesvaardigheidsniveau van Nederlandse leerlingen. Nederland scoort veel lager in vergelijking met andere EU-landen. Leesvaardigheid is de basis om je te kunnen redden in deze complexe samenleving.

Luuk - De digitale ongelijkheid.

In veel samenlevingen zijn aanzienlijke verschillen in toegang tot en gebruik van digitale technologieën. Dit kan leiden tot ongelijke kansen op het gebied van onderwijs, werkgelegenheid, gezondheidszorg en participatie.

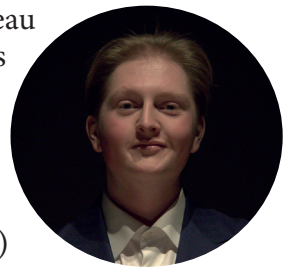
Sam - De plek van Nederland

in een Europees industrieel beleid en de toekomst van ruimtelijke ordening in Nederland met oog op het vertrek van sommige landbouwsectoren en de verandering van ander.

Daan - De kwaliteit en het niveau

van het onderwijs. Onderwijs is één van de belangrijkste middelen die wij hebben om te werken aan onze toekomst en onze samenleving, toch (ondanks jaren aan feedback) blijft het onderwijs achter. Dit is een lastig onderdeel om in te handelen, maar ook een fundering van de samenleving.

Zosja - Er zou meer onderzoek richting de digitalisering en het individualisme gedaan moeten worden om de effecten hiervan te achterhalen.

Daarnaast moeten de negatieve gevolgen van onze nieuwe, en steeds evoluerende, manier van leven vroegtijdig tegengegaan worden in het schoolstelsel.

Een pleidooi voor ‘temperantia’

Verslag van de Thorbeckelezing 2023

Op 14 december 2023 vond de 15e Thorbeckelezing plaats bij Nieuwspoor, een evenement dat altijd wordt opgeluisterd met de uitreiking van de Thorbeckeprijs, een bekroning voor politieke welbespraaktheid. Na zijn afscheid van de Tweede Kamer betrad Kees van der Staaij, de ervaren ‘nestor’ van de Kamer, het podium om zijn inzichten te delen. Als SGP-kamerlid heeft hij gedurende 25 jaar actief deelgenomen aan de politieke ontwikkelingen die ons land hebben gevormd.

Het thema van de lezing stond dit jaar in teken van ‘De Polarisation in de Politiek’. Dit lijkt de afgelopen jaren een groot probleem. Zo concludeerde het Sociaal Planbureau in december 2022 het volgende: “Een ruime meerderheid van de Nederlanders maakt zich zorgen over polarisatie. Ze denken daarbij aan verslechterde omgangsvormen en verharding in het politieke en publieke debat. Ook ergeren ze zich aan uitingen die zij als extreem of radicaal ervaren” (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2022). Kees van der Staaij tempert deze ergernis, en stelt dat polarisatie er altijd al geweest is, en er altijd zal zijn.

Kees van der Staaij biedt in zijn lezing een uitgebreide verkenning van de historische ontwikkeling van politieke polarisatie in Nederland. Het jaar 1823 biedt hierbij als startpunt. Het betoog strekt zich vervolgens uit over de eeuwen en belicht de moderne tijd, met speciale aandacht voor maatschappelijke en politieke impact van hedendaagse polarisatie. Doel van van der Staaij's betoog is om verder te gaan dan de oppervlakte van politieke polarisatie.

Een historische terugblik

Van der Staaij begint zijn betoog met een terugblik op het jaar 1823. In 1823 ontstond er een opmerkelijke scheidslijn in de Nederlandse samenleving toen

Bente van de Riet

de jonge schrijver Isaak Da Costa zijn invloedrijke pamflet “Bezwaren tegen de geest der eeuw” publiceerde. Dit werk, doordrenkt met kritiek op de Verlichting, veroorzaakte een polarisatie die verder werd versterkt door de steun van Da Costa's voormalige mentor, Willem Bilderdijk. Bijzondere aandacht werd besteed aan het hoofdstuk over de constitutie, waarin Da Costa suggereerde dat de koning de grondwet kon herroepen, wat de regering in rep en roer bracht. Deze gebeurtenissen in 1823 markeren niet alleen een keerpunt in de politieke dialogen van die tijd, maar dienen ook als een vroeg voorbeeld van polarisatie in de Nederlandse geschiedenis. Bilderdijk en leerlingen moesten ‘verbannen worden door weldenkend Nederland’, om zo hun ‘vreemde’ gedachtegoed uit het land te verwijderen. Deze gebeurtenissen in de 19e eeuw illustreren volgens van der Staaij dat polariseren, het stevig aanzetten van tegenstellingen, van alle tijden is. Niets nieuws onder de zon. Periodes van polarisatie in maatschappij en politiek wisselen zich af zoals eb en vloed.

Na deze uitstap naar de 19e eeuw, om polarisatie voor het eerst in historische context te plaatsen, reist van der Staaij naar 1967, de tijd

van Kabinet de Jong. Een periode van politieke onrust die zijn wortels had in sociaal-culturele veranderingen en ideologische verschuivingen. Voor het eerst hadden de grote christelijke partijen geen meerderheid, maar kwamen boerenpartijen op, en boekte D66 voor het eerst een grote winst. Het politiek landschap was nooit eerder zo verdeeld. Destijds werd gesteld dat er een lange tijd van polarisatie aangebroken was. Een tijd van verdeling. Verderop in de tijd, in 2002, was de opkomst van de LPF een ander scharnierpunt in de Nederlandse politiek, waarbij de nasleep van politieke moorden en de snelle opkomst van een nieuwe partij het land verdeelde. De taal van de straat kwam voor het eerst de Kamer in. Polarisation in de Kamer groeide: Het werd allemaal rauwer, directer.

Deze episodes dienen als illustratieve casestudies van de golfbewegingen van polarisation

en periodes van politieke rust die inherent zijn aan het Nederlandse politieke landschap. “Tijden van polariseren en van polderen, tijden van oude en van nieuwe politiek, de golfbewegingen wisselen elkaar af als eb en vloed”. Van der Staaij illustreert dit door middel van een vliegreis: Als je geen idee hebt dat bij een vliegreis ook turbulentie kan horen, als je dan óók niet weet dat het vliegtuig daarop gebouwd is, dan kan je nog al eens schrikken. Gebrek aan historisch perspectief, aan kalmte en nuchterheid, kan onterecht angst aanjagen. Alles is dan ineens een crisis en vraagt dan ook ineens om stevige maatregelen. Dit kan weer leiden tot heftige polarisation in de samenleving, tot nog grotere tegenstellingen.

Polarisation in perspectief

De lezing licht uit dat polarisation niet alleen erbij hoort, maar zelfs positief kan zijn. Polarisation kan opscherpen, duidelijk maken welke problemen urgent gevonden worden. Het helpt bij kleur bekennen als bestuur: Over de aanpak die je wilt, over de keuzes die je maakt. Politiek is toch juist de plek om keuzes zichtbaar te maken, en uiteenlopende waarden en belangen te laten zien? Bovendien kan polarisation volgens van der Staaij politieke betrokkenheid van burgers vergroten. De opkomst van 2002 was significant hoger dan bij voorgaande verkiezingen. Veel burgers voelden zich voor het eerst écht vertegenwoordigd. De uitslag bracht niet zomaar polarisation, het maakte verschillen in de samenleving zichtbaar. Een tekort aan polarisation kan schadelijk zijn: Dan sluit politiek onvoldoende aan op de samenleving. Teveel technocratie, wat vervreemding oplevert voor veel burgers.

Daartegenover moet natuurlijk ook genoemd worden dat het feit dat polarisation erbij hoort, niet betekent dat het geen kwaad kan. De lezing benadrukte de verwoestende gevolgen van polarisation, met als sprekend voorbeeld de opkomst van de LPF na de verkiezingen van 2002 en de daaropvolgende moord op Pim Fortuyn. Polarisation kan ontsporen; en kan de veiligheid in gevaar brengen, wanneer basaal onderling respect

Collaert, J. (1574-1580). *Temperantia* [Gravure]. Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam. Geraadpleegd op 3 januari 2024, van <https://www.boijmans.nl/en/collection/art-works/146218/temperance>

ontbreekt. Te veel polarisatie kan niet alleen de veiligheid, maar ook de bestuurbaarheid van het land bedreigen. In tijden van een gefragmenteerd politiek landschap moet juist gezocht worden naar samenhangende en vertrouwenwekkende regeerprogramma's, waarin diverse standpunten terug te vinden. Partijen moeten elkaar opzoeken, niet uitsluiten.

Het Belang van Gemeenschappelijkheid en Temperantia

Een centraal en uitgebreid onderdeel van de lezing richt zich op het cruciale belang van politieke gematigdheid, ofwel temperantia, als een deugd die kan dienen als een krachtig tegengif voor excessieve polarisatie. Temperantia impliceert niet alleen zelfbeheersing en matiging in retoriek, maar ook een diepgaand begrip van de diversiteit aan perspectieven binnen de samenleving. Het is een oproep tot politici om hun standpunten met nuance te presenteren, waarbij ze zich bewust zijn van de nuancerings in het publieke debat.

“Door te focussen op matiging en het vermijden van extremen, kan temperantia bijdragen aan een stabiel politiek klimaat dat minder vatbaar is voor abrupte schommelingen in polarisatie”

Temperantia stelt voor dat politieke discussies en beleidsvorming gebaseerd moeten zijn op weloverwogen argumenten, gedreven door een oprechte zoektocht naar het algemeen belang. Het is niet slechts een oppervlakkige concessie, maar eerder een erkenning van de complexiteit van maatschappelijke uitdagingen en de noodzaak van evenwichtige oplossingen. Binnen het kader van temperantia worden politici aangemoedigd om open te staan voor andere perspectieven, zich in te zetten voor empathische communicatie en het versterken van bruggen tussen ideologische kloven.

Het betoog gaat verder met het benadrukken van temperantia als een instrument voor politieke duurzaamheid. Door te focussen op matiging en het vermijden van extremen, kan temperantia bijdragen aan een stabiel politiek klimaat dat minder vatbaar is voor abrupte schommelingen in polarisatie. Het pleit voor een politieke cultuur waarin deugden als redelijkheid, tolerantie en respect voor diversiteit centraal staan. Daarnaast biedt temperantia een perspectief op het bouwen van langetermijnbeleid dat minder gevoelig is voor de grillen van kortstondige polarisatie.

Schokbestendigheid

De conclusies van de lezing vestigen de aandacht op de noodzaak van schokbestendigheid in het politieke bestel. Het pleit voor een gedetailleerde evaluatie van de spreiding van bevoegdheden en het samenspel tussen verschillende machten om een veerkrachtige rechtsstaat te waarborgen, dat bestendig is tegen de golfbewegingen van polarisatie. Het dringt aan op alertheid en zorg om de stabiliteit van het politieke systeem te handhaven.

Conclusie

De lezing van van der Staaij biedt niet alleen een gedegen historisch perspectief op politieke polarisatie in Nederland, maar fungeert tevens als een pleidooi voor een evenwichtige benadering van polarisatie, waarin temperantia een cruciale rol speelt. Focus moet liggen op matiging, begrip, en respect, een streven naar een constructieve en veerkrachtige politieke omgeving. Zoals van der Staaij concludeert:

“Er is een tijd om te polderen, en er is een tijd om te polariseren, Maar laten we vooral de temperantia, de gematigdheid, hoog in het vaandel voeren.”

Literatuurlijst

[1] Sociaal en Cultureel Planbureau. (2022, 20 december). Driekwart van de Nederlanders denkt dat polarisatie toeneemt. Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op 3 januari 2024, van <https://www.scp.nl/actueel/nieuws/2022/12/29/ergernis-over-harde-toon-en-extreme-uitingen-in-politieke-en-publieke-debat>

Van traditiegetrouw naar emancipatie en intersectionaliteit

Babette Beckmann

Het moderne feminisme strijdt tegen de traditionale opvattingen over mannelijkheid, wat de aard van de dynamiek tussen man en vrouw dereguleert, en hoe zij handelen en zorgen voor elkaar in de samenleving. Zij overtuigen vrouwen dat 'hookup culture', het gebruik van anticonceptie, en niet scheren; bevrijding is. Dat 'toxic masculinity' domineert en het patriarchaat moet worden ontmanteld. De boodschap is dat werken voor de man, het beklimmen van de bedrijfsladder en het betalen van belasting, krachtiger en waardevoller is dan het opvoeden van de volgende generatie. De vrouw heeft het contact met onze natuurlijke en liefdevolle instincten verloren. Hetgeen tot gevolg heeft dat het traditionele gezin en de oprechte verbintenis tussen beiden tenietgaat.

Sociaal geconstrueerde genderrollen

Genderrollen hebben ons al eeuwen door het leven heen gestuurd, constant gebaseerd op de attitude, kwaliteiten en diepere waarden van de man en vrouw; de masculiene en de feminiene energie. De seksen onderscheiden zich doorgaans aan een veelvoud van verscheidenheid in sociaal gedrag.

Mannen hebben mentale kracht, zijn zelfverzekerd, doelgericht en zijn meer gericht op de taak volbrengen dan de sociale actoren die daaromheen hangen te bevredigen. Vrouwen neigen het daarentegen vaker eens te zijn met de meerderheid, zijn betere non-verbale encoders en decoders, gebruiken meer lichaamstaal en gezichtsexpressie, tonen meer betrokkenheid en benaderen mensen sneller (Eagly & Wood, 1989). Kortom, vrouwen hebben meer sociale intelligentie en zijn meer emotionele wezens waar mannen kenmerkend rationele wezens zijn.

De oorsprong van stereotyperend gedrag in sociale constructies wordt niet louter beïnvloed door het verschil in gedrag. Het is plausibel om te denken dat de sociale rollen ook verklaard kunnen worden door het evolutionaire proces van Darwin. Vrouwen en mannen hadden elk hun eigen domein en waren radicaal tegengesteld aan elkaar. De man die strijd leverde in de buitenwereld om zijn gezin te kunnen onderhouden, terwijl de vrouw gold als een essentieel zorgzame engel die een huis schiep. In zijn theorie van de seksuele selectie stelt hij dat de vrouwen de drijfveer zijn achter mannelijk gedrag. Door de evolutie heen ontstond er een iets minder sociaal geaccepteerde theorie vanuit Darwin; dat

Schiphof, A. (2023, 1 maart). Feminist March [Afbeelding]. LINDA. Geraadpleegd van <https://www.linda.nl/meiden/meiden-trending/feminist-march-niet-alleen-voor-vrouwen/>

evolutie leidt tot een toenemend verschil tussen de seksen. Dat verschil kenmerkt zich dus in factoren die in sociale rollen tot stand komen. In de tijd van Darwin was zijn veronderstelling dat de mannen door jaren aan vechten en jagen intellectueel superieur geworden waren aan vrouwen, dit wordt expliciet weerlegd binnen de moderne evolutiebiologie door het gebrek aan het idee van superioriteit (Vandermassen, n.d.).

Wat weliswaar met elkaar overeenkomt, is dat sociaal rollen verbonden zijn met biologische factoren, want als ze louter een product waren van sociale rollen, zou er een discontinuïteit gezien moeten worden tussen mensen en dieren door de tijd heen (Eagly & Wood, 1989).

Een kleine geschiedenis van de drie feministische golven

Het feminisme komt op voor waarden als vrijheid, gelijkheid en broederschap in de tijd van de verlichting in de 18de eeuw. De eerste feministische golf vond plaats tussen 1870-1920, met als grote boegbeeld de twee dames, Aletta Jacobs en Wilhelmina Drucker, die stredden voor het recht op gelijke onderwijskansen en politiek stemrecht voor vrouwen en bundelden de krachten met talloze andere vrouwen in de vereniging voor vrouwenkiesrecht (VVV) (Vrouwenkiesrecht in Nederland, 2019).

In de tweede feministische golf die in de jaren 1960 van de grond kwam lag het accent op sociale en seksuele gelijkheid voor de vrouw. De

3de golf ontstond in de jaren 90 als reactie op het postfeminisme, dat stelde dat het feminisme niet langer meer nodig is, omdat gelijkheid op papier al grofweg is bereikt. In tegenstelling tot de 2de golf, respecteert de 3de golf niet louter verschillen tussen vrouwen op basis van ras, etniciteit, religie en economische status, maar houdt ook rekening met verschillende identiteiten binnen en enkele persoon. Volgens deze golf werkt het streven naar ecologische, economische en sociale rechtvaardigheid contraproductief als je het geslacht als een enkele variabele ziet (Snyder, 2008).

In de opvolgende jaren werden er prioriteiten gegeven aan nieuwe denkstromingen. Het poststructuralisme is daar een van. De ideologie die hierachter schuilt was dat geen enkel systeem van universele categorieën de levens van mensen in al hun complexiteit kon vatten. De interesse in verhalen stegen boven universele waarden en de allesomvattende realiteit (Combs & Freedman, 2012). Dit denkbeeld bood instrumenten voor het begrijpen van de manier waarop taal en betekenis in sociale praktijken werkten.

“Het doel van de arbeidsparticipatie voor vrouwen is om economisch zelfstandig rond te komen door meer te werken”

Gender pay gap

Het sekse gedifferentieerd gedrag is een weerspiegeling van de huidige arbeidsverdeling en het verschil in inkomen tussen de seksen. Vrouwen verdienen per uur gemiddeld minder dan mannen, dit wordt het ‘gender pay gap’ genoemd. Vrouwen die werken verdienen gemiddeld 13,5% minder dan mannen in 2021, dat is al flink gereduceerd sinds 2006, waar het percentage 23,6% bedroeg (Statista, 2023). Echter kan een groot deel van deze ‘gap’ verklaard worden door een aantal factoren. Arbeidsduur is daar één van. In 2020 werkten 81% van de vrouwen in het bedrijfsleven deeltijd, en

maar 19% voltijd (Van der Vliet et al., 2022).

Het doel van de arbeidsparticipatie voor vrouwen is om economisch zelfstandig rond te komen door meer te werken (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2022). Echter laat de studie zien dat wanneer de vrouw de leeftijd tussen 26 – 35 nadert, zij significant minder uren wil werken. Een van de motieven van vrouwen, tevens veruit de meest genoemde, is omdat vrouwen over het algemeen meer tijd voor huishoudelijke taken en zorg voor de kinderen willen/moeten overhouden (Merens & Bucx, 2018).

De verschillen in arbeidsduur kan verklaard worden door de huishoudelijke taken van de vrouw. Een voorbeeld is 'child penalty', een dysfemisme voor het effect van de komst van kinderen op het inkomen van moeders. Dit verlies van inkomen is 39%, 8 jaar na het eerstgeboren kind (Adema et al., 2019). Structurele uitsluiting van vrouwen op basis van behoeftes en onveranderlijke kenmerken zit ingebakken in maatschappelijke vooroordelen en beleidskeuzes. Voor 1963 konden wetgevers vrouwen wettelijk minder betalen dan mannen en voor 1978 konden werkgevers vrouwen legaal ontslaan op grond van zwangerschap of huwelijk - als ondergeschikt aan die van hun echtgenoot (Simhoni, 2023).

Oregonian/OregonLive, L. A. |. (2019, October 2). A Hillsboro woman is romantically 'spoiling her husband like a 1950s housewife,' but being a '50s housewife w. Oregonlive. <https://www.oregonlive.com/opinion/2019/10/a-hillsboro-woman-is-romantically-spoiling-her-husband-like-a-1950s-housewife-but-being-a-50s-housewife-was-a-terrible-job-commentary.html>

Alvorens of nadien er een kind in de familie wordt verwacht, kunnen de verschillen in arbeidsduur ook worden verklaard door de verschillen in rollen die aan mannen en vrouwen inherent zijn. Beroepssegregatie is zo'n term die wordt gebruikt om te verklaren dat de loonkloof berust op traditionele rollen (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2018). Vrouwen zijn vaker geconcentreerd in de zorg- en welzijn sector, waar zij voornamelijk een verzorgende rol spelen zoals verpleegster, maar ook in het onderwijs. Terwijl mannen zich vaak inspinnen voor een management of een technische functie (Centraal Bureau voor de Statistiek, n.d.).

Vrouwen kiezen vaak de beroepen die verenigbaar zijn met gezinsverantwoordelijkheid. Dit argument staat in lijn met Hakim's 'preference' theorie. Namelijk dat vrouwen beroepen kiezen die hen in staat stellen de levensstijl te behouden die zij waarderen (Stier & Yaish, 2014).

Deze theorie geeft aan dat mannen de dominantie in het werkveld, de politiek en in andere competitieve omgevingen behouden, omdat, zelfs in de 21ste eeuw, maar circa 20% van de vrouwen volledig werk gecentreerd zijn. Desondanks de massale instroom van vrouwen in het hoger onderwijs en in hogere arbeidsklasse in de afgelopen drie decennia (Hakim, 2002).

Dit construct zit ingebakken in de theorie 'gender essentialisme'. Dat beweert dat de verschillen tussen de seksen van intrinsieke aard zijn en verbonden met fysieke, fysiologische en/of spirituele verschillen (Crompton & Lyonette, 2005).

Door dit soort factoren kan een groot deel van de loonkloof worden verklaard. De genderrollen die voortkomen uit de arbeidsverdeling zijn dus niet willekeurig, maar eerder biologisch gecombineerd met sociaal geconstrueerde reeksen van ideeën die stevig geworteld zijn in de vereisten van een samenleving.

Om deze ideeën te doorbreken ageren feministen voor veel beleid om de arbeidsparticipatie voor vrouwen te stimuleren en zich los te rukken uit inherente patronen van vrouwen. Grotendeels voor meer economische afhankelijkheid.

Vogelstein, R. B. (2017, December 28). *Women Around the World: Year in Review*. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/blog/women-around-world-year-review-1>

De hedendaagse vierde golf en zijn problemen

De 4de golf begon rond 2010, het is een verlengstuk van golf 3, echter heeft deze golf de kracht van de media in haar voordeel gekregen. Een voordeel hiervan is dat ze een brede participatie faciliteren en slechts in enkele minuten duizenden mensen kunnen bereiken. Hieruit ontstaat solidariteit tussen degenen die ongelijkheid ervaren als gevolg van hun gender, geslacht, etniciteit, huidskleur, seksuele geaardheid, sociale klasse, etc. Dit biedt bestaansgrond voor de intersectionaliteit. Kimberlé Crenshaw, een feministische Amerikaanse jurist, bedacht die term om aan te geven dat seksisme niet een 'one-size-fits-all' fenomeen is, maar dat de overlappende systemen van discriminatie samen moeten worden aangepakt om voor gemarginaliseerde groepen en individuen meer gelijkheid te brengen (Miller, 2020). De boodschap hiervan is dat door deze meervoudige dreigingen van discriminatie, de feministische beweging per definitie intersectioneel dient te zijn en elke vorm van uitsluiting en onderdrukking aan te vechten. Kortom, het feminisme is inherent verbonden aan elke strijd voor gelijkheid. Inbegrepen zijn quota, de lhbtq+ gemeenschap, body positivity, woke culture, #metoo.

Toxic masculinity

Tegelijkertijd is er een term in opmars, 'toxic masculinity'. Deze term verwijst naar het vasthouden van wat traditionele mannelijke geslachtsrollen zijn. Dat is een reeks van eigenschappen die als essentieel worden beschouwd om een echte of authentieke man te zijn, zoals het zorgen voor je familie, agressief zijn, sterk zijn, stoïcijns zijn en een leider zijn (Waling, 2019). Dit zijn criteria voor een 'hegemonie masculinity' man, wat het ideaalbeeld belichaamt van de meest geëerde manier om man te zijn. Een klein gedeelte van de mannen kon hieraan voldoen, maar veel mannen streefden wel naar het ideaal (Connell & Messerschmidt, 2005). Het was dit besef dat geëlimineerd moet worden om het patroon van structurele dominantie van mannen over vrouwen te bestrijden. Vandaar de opmars van het woord 'giftig'. Deze manier van openlijk spreken in het nieuws en op sociaal media, kan ervoor zorgen dat mannen zich schuldig en aangevallen voelen. En dat de traditionele instincten van kracht, hard werken, zorgen voor je familie, kunnen worden weggezet als 'misogynie' of 'overbodig'.

Het belang om bepaalde rollen wel in stand te blijven houden, maar door geen van beide geslachten neer te halen, berust op een goede familiestructuur. De term 'toxic masculinity' komt oorspronkelijk uit de jaren 90, gestoeld op

een medische verwijzing. Studies uit de jaren 90 tonen aan dat die term vooral werd gebruikt in die tijd om aan te tonen dat ‘giftige mannen’ werden voortgebracht door de afwezigheid van goede vader/zoonrelaties. Dat mannen die voldoende vaderschap missen, onrealistische culturele beelden van mannelijkheid nastreven en een constante behoefte voelen om hun mannelijkheid te bewijzen (Harrington, 2021).

Gevolgen voor de volgende generaties

De emancipatie van mannen wordt aangewakkerd en vergemakkelijkt door de behaalde doelen van het feminisme. Want naarmate de homohysterie -mannen die niet uitgemaakt willen worden voor homo- afneemt, wordt het beeld van de hegemoniale man minder omarmd, en ontstaan naast orthodoxe mannelijkheid ook meer inclusieve vormen van mannelijkheid, genaamd ‘inclusive masculinity’ (O’Neill, 2015). Hierdoor zal mannelijkheid niet langer stevig geworteld zijn in sociale structuren, maar ontwikkeld gefeminiseerde kwaliteiten (Anderson & McCormack, 2014). Dit paradigma brengt een omwenteling tot stand wat de kracht van mannen dereguleert. Geen mannelijke rolmodellen meer, maar uitbreiding van gendergedrag.

De verandering in sociale structuren geeft de mogelijkheid voor mannen zich uit de traditionele mannelijkheid te onttrekken terwijl het feminisme juist streeft naar de rollen van de traditionele mannen.

In 2022 is er onderzoek gedaan naar de geëmancipeerde bewegingen en de resultaten laten zien dat mannen en vrouwen nog steeds traditionele rollen in het dagelijks leven hanteren (Kanne & Van Der Schelde, 2025). Mannen betalen tijdens een etentje vaker de rekening, sjouwen met zware dozen tijdens een verhuizing en repareren vaker de apparaten wanneer die stuk zijn. Vrouwen daarentegen koken nog steeds het vaakst, zorgen voor de hapjes als er visite is en verschonen vaker de luiers van kinderen als ze baby zijn en troosten ze wanneer ze ouder zijn.

Speculatie vijfde golf

Terwijl de eerste vier golven van feminisme binnen het systeem de politieke en sociale veranderingen teweegbrengen, zal het feminisme van de vijfde golf aandacht geven aan een heropbouw van deze systemen die prioriteiten geven aan gemarginaliseerde mensen. Deze heropbouw vertaalt zich in het schrappen van de vergelijking tussen vrouwen en mannen, ons te focussen op een eigen gecreëerde identiteit die los staat van mannen en nooit meer vergeleken met elkaar kan worden.

***“Niet alleen de eliminatie van mannelijke privilege, maar ook van het geslachtsonderscheid zelf”
-Firestone 1988: 19 (Powell, 1971).***

Slot

Anno 2024 vallen deze kwaliteiten van mannen en vrouwen nog steeds voor een groot deel in lijn met de traditionele vorm van leven. Mannen en vrouwen zijn even belangrijk, maar hebben verschillende krachten in het leven, verschillende capaciteiten en verschillende mogelijkheden. Laat niemand je vertellen wie je bent, de politiek, social media en je buurman niet, maar luister wel naar jezelf en begrijp waar je vandaan komt. Sommige sociale structuren blijven voortbestaan.

Vrouwen hebben dingen van mannen nodig en mannen hebben dingen van vrouwen nodig, ze zijn complementair aan elkaar. Niettegenstaande dat man en vrouw niet zelden succesvol elkaars sociaal domein kunnen betreden; Uitzondering, niet regel.

Pti. (2017, February 20). Male Muslim students can refuse to shake hands with women - News | Khaleej Times. Khaleej Times. <https://www.khaleejtimes.com/article/male-muslim-students-can-refuse-to-shake-hands-with-women>

Kolk, M. (2022, March 13). 5 things to know about. . . gender equity. *The Daily*. <https://thedaily.case.edu/5-things-to-know-about-gender-equity/>

Literatuurlijst

[1] Adema, Y., Folmer, K., Rabaté, S., Visser, D., & Vlekke, M. (2019). *Arbeidsparticipatie, gewerkte uren en economische zelfstandigheid van vrouwen*. Centraal Planbureau.

[2] Anderson, E., & McCormack, M. (2014). *Theorising Masculinities in Contemporary Britain*. In S. Roberts (Ed.). *Debating Modern Masculinities: Change, Continuity, Crisis?*

[3] Centraal Bureau voor de Statistiek. (2018, November 21). *Monitor Loonverschillen mannen en vrouwen, 2016*. Centraal Bureau Voor De Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2018/47/monitor-loonverschillen-mannen-en-vrouw-en-2016>

[4] Centraal Bureau voor de Statistiek. (n.d.). *Beroepen van werkenden*. Centraal Bureau Voor De Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-arbeidsmarkt/werkenden/beroepen-van-werkenden>

[5] Connell, R., & Messerschmidt, J. W. (2005). *Hegemonic Masculinity*. *Gender & Society*, 19(6), 829–859. <https://doi.org/10.1177/0891243205278639>

[6] Combs, G., & Freedman, J. (2012). *Narrative, Post-structuralism, and Social Justice: Current Practices in Narrative Therapy*. SAGE Publications, 40 (7). <https://doi.org/10.1177/0011000012460662>

[7] Crompton, R., & Lyonette, C. (2005). *The new gender essentialism - domestic and family “choices” and their relation to attitudes*. *British Journal of Sociology*, 56(4), 601–620. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2005.00085.x>

[8] Eagly, A., & Wood, W. (1989). *Explaining sex differences in social behavior: a meta-analytic perspective*. SAGE Publications. <https://doi.org/10.1177/0146167291173011>

Hakim, C. (2002). *Lifestyle preferences as determinants of women’s differentiated labor market careers*. *Work and Occupations*, 29(4), 428–459. <https://doi.org/10.1177/0730888402029004003>

[9] Harrington, C. (2021). *What is “Toxic Masculinity” and Why Does it Matter?* *Men And Masculinities*, 24(2), 345–352. <https://doi.org/10.1177/1097184x20943254>

[10] Vandermassen, G. (n.d.). *Is evolutietheorie seksistisch?* | Evolutietheorie. Ugent.be. <https://www.evolutietheorie.ugent.be/over-evolutietheorie/faq/evolutietheorie-seksistisch>

[11] *Vrouwenkiesrecht in Nederland* | Kennis. (2019, 1 januari). Atria. <https://atria.nl/nieuws-publicaties/vrouwen-en-in-de-politiek/vrouwenkiesrecht-in-nederland/>

[12] Kanne, P., & Van Der Schelde, A. (2022). *Hoe geëmancipeerd is de Nederlander anno 2022?* I&O Research. <https://065.wpcdnnode.com/ioresearch.nl/wp-content/uploads/2022/11/eindrapport-emancipatie.pdf>

[13] Van der Vliet, R., van Wissen-Floris, J., Mattijsen, L., Berghuis, J., & Bosman, F. (2022). *5. Kenmerken van de baan*. Centraal Bureau Voor De Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/aanvullende-statistische-diensten/2022/monitor-loonverschillen-mannen-en-vrouwen-2020/5-kenmerken-van-de-baan>

[13] Merens, A., & Bucx, F. (2018). *Werken aan de start. Jonge vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt*. Sociaal En Cultureel Planbureau.

[14] Miller, A. (2020). *Kimberlé Crenshaw’s Intersectional Feminism*. JSTOR Daily. <https://daily.jstor.org/kimberle-crenshaws-intersectional-feminism/>

[15] Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2022, February 4). *Vrouwen aan het werk. Vrouwenemancipatie (Gendergelijkheid)* | Rijksoverheid.nl. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/vrouwenemancipatie/arbeidsparticipatie-van-vrouwen>

[16] O’Neill, R. (2015). *Whither Critical Masculinity Studies? Notes on Inclusive Masculinity Theory, Postfeminism, and Sexual Politics*. *Men And Masculinities*, 18(1), 100–120. <https://doi.org/10.1177/1097184x14553056>

[17] Powell, J. (1971). *Feminism*. Nova Science Publishers.

[18] Simhoni, S. (2023, June 2). *Occupational segregation in America*. Center for American Progress. <https://www.americanprogress.org/article/occupational-segregation-in-america/>

[19] Snyder, R. C. (2008). *What is ThirdWave Feminism?* A New Directions essay. *Signs*, 34(1), 175–196. <https://doi.org/10.1086/588436>

[20] Stier, H., & Yaish, M. (2014). *Occupational segregation and gender inequality in job quality: a multi-level approach*. *Work, Employment & Society*, 28(2), 225–246. <https://doi.org/10.1177/0950017013510758>

[21] Statista. (2023, February 27). *Gender pay gap in Netherlands 2006–2021*. <https://www.statista.com/statistics/1329215/netherlands-gender-pay-gap/>

[22] Waling, A. (2019). *Problematising ‘Toxic’ and ‘Healthy’ Masculinity for Addressing Gender Inequalities*. *Australian Feminist Studies*, 34(101), 362–375. <https://doi.org/10.1080/08164649.2019.1679021>

Walkable cities

In Europa zijn ‘walkable cities’ een concept voor waar velen onbewust aan deelnemen in onze samenleving. Steden als Amsterdam, Florence, Riga en Parijs zijn gegroeid of ontworpen met een opbouw die verwelkomend werkt naar mensen die zich graag te voet bewegen. Het concept van ‘walkable cities’ is er één die in de jaren meer naar voren komt als een oplossing naar de vraagstukken van onze moderne samenleving. Zo kan het bijdragen in het beantwoorden van duurzaamheids-, leefbaarheids-, veiligheids-, en gezondheidsvraagstukken. Tevens heeft het als antwoord een hand in de culturele en economische waarden van onze samenleving (Czesh, Juzek & Turón, 2017). In de constructie van steden met de voetganger als uitgangspunt kan deze zich lenen aan behoeftes van de samenleving. Een voetganger heeft minder noodzaak aan auto georiënteerde wegen die veel ruimte in beslag nemen en veel onderhoud vereisen. De voetganger leent zich dus voor de bouw van parken, groenvoorzieningen, betrouwbaar openbaar vervoer, en kunst, verspreid door de samenleving. Een voetganger draagt ook op die manier bij aan een gezonde economie in de stad. Zo helpt een ‘walkable city’ bij het verhogen van vastgoedwaarden, arbeidsproductiviteit, een hogere bereidheid tot het uitgeven van geld, en verhogen van tijd en aandacht voor het opnemen van de omgeving, waaronder ook marketingstrategieën van winkels en cafés (e.g. Buchanan, 2007; Crow, z.d.; Cortright, 2009; SWECO, 2018.). Tevens kan wandelen gezien worden als een vorm van mobiliteit met de laagste barrières voor participatie, dit onder de voorwaarden dat standaardvoorzieningen voor mensen slecht ter been worden meegenomen in de overwegingen tijdens de bouw. Lopen is namelijk niet verbonden aan inkomen, geslacht, afkomst, of vaardigheden. Eenieder kan een voetganger zijn, al is het met behulp van de nodige infrastructuur en hulpmiddelen (Marquet & Miralles- Guasch, 2015).

Economische voordelen

Een ‘walkable city’ heeft verschillende voordelen in zijn ontwerp, waaronder economische voordelen. Zo zijn er diverse onderzoeken gedaan naar het effect van deze gedachtegang op de veranderende waarden van de stad (e.g. Buchanan, 2007; Cortright, 2009). Cortright (2009) legt een nadruk op de basisconstructie van een ‘walkable city’ om de stad loopbaar te maken, zoals: een veilig punt van oversteken; een schone wel gestructureerde stoep; de aanwezigheid van natuur; en de sociale aspecten van de ‘walkable city’. Deze hebben het neveneffect dat zij bijdragen aan de toenemende waarde waarvoor vastgoed verhuurd of verkocht wordt. Deze stijging in waarde is gemiddeld 5,2% voor huizen en 4,9% voor winkelvastgoed. Tevens benoemt hij in zijn onderzoek dat ondernemers veel verdienen aan het onderhouden van de

Daan Hin

factoren die hun winkelomgeving toegankelijk maken voor voetgangers. In de praktijk zien we niet alleen een toename aan huur en verkoop van de panden, maar ook een stijging in de totale opbrengsten van de winkels. Zo toont Hack (2013) in zijn onderzoek een toename van maar liefst 30% in belastingopbrengsten uit de verkoop van winkels van ‘walkable cities’. Dit maakt de investering er één die zichzelf bekostigt. De vraag van de in 1995 bekroonde Nobelprijs voor de economie winnaar, de heer R.E. Lucas jr, legt de beste fundering voor de reden achter het economisch succes van de ‘walkable city’.

“If we postulate only the usual list of economic forces, cities should fly apart. The theory of production contains nothing to hold a city together. A city is simply a collection of factors of production: capital, people and land -- and land is always far cheaper outside cities than inside. Why don’t capital and people move outside, combining themselves with cheaper land and increasing profits?” (Lucas, 1988)

In zijn werk concludeert hij dat dit komt uit een bereidheid meer te willen betalen voor de bereikbaarheid van instanties, materiaal en vermaak. De stad zelf levert een bijdrage aan de nabijheid van belangrijke aspecten in hun levens zoals: voeding, wonen, studie en werk. Dit wordt enkel versterkt door de mate van loopbaarheid in een stad, waar men met gemak een weg kan oversteken, of tijdens hun loop nieuwe connecties

Rijksvastgoedbedrijf. (2024, 25 januari). Nieuwe brug [Afbeelding]. Rijksvastgoedbedrijf. Geraadpleegd van <https://www.rijksvastgoedbedrijf.nl/actueel/nieuws/2024/01/24/nieuwe-ontwerpen-buitenruimten-hofgracht-terug-aan-het-binnenhof>

kan opbouwen met locaties waar deze in de toekomst geld kan spenderen. Uit het samenspel van de hiervoor genoemde onderzoeken kan men de conclusie trekken dat de toegankelijkheid, die gecreëerd wordt door een ‘walkable city’, een uitnodigend effect heeft op de mensen die behoren, of wensen te behoren, bij de stad. Dit zet de stadsbewoner en bezoeker in een betere positie voor het leveren van economische bijdragen aan de lokale economie.

Gezondheidsvoordelen

Mocht iemand de mening delen dat lopen gezond is, zullen velen niet verbaasd opkijken van deze mening. Echter is er baat bij het verder onderzoeken en onderbouwen van deze mening, zodat deze bij kan dragen aan de politieke discussie. Beweging draagt bij aan de fysieke en mentale gezondheid van een individu, en de afwezigheid van voldoende beweging draagt bij aan het vergroten van al bestaande problematiek zoals depressie, obesitas, diabetes en hartziekten (e.g. Claris & Scopelliti, 2016; Litman, 2003; Litman, 2023; Speck, 2018; Shepard & Trudeau, 2009). Een wandeling verwerken in iemands dag draagt bij aan de gezondheid van deze persoon. Tevens blijkt uit het onderzoek van

Ettema & van Wee (2017) dat lopen een effect heeft op het ervaren welzijn, dat zich uit in een gevoel van autonomie en rust.

Deze effecten worden versterkt door de afwezigheid van vervoer. Vanzelfsprekend verkleint het aantal verkeersongelukken bij de afwezigheid van auto's in de stad. Toch is in het minderen van auto afhankelijkheid een groter effect te vinden. Zo heeft Amsterdam besloten vanaf 2030 geen benzine of dieselauto's toe te staan wegens de luchtvervuiling die deze meebrengen, zo spreekt ook Dijksma over de kwestie "Gemiddeld leven Amsterdammers een jaar korter door deze vieze lucht" (NOS, 2019).

Sociale voordelen

Bij het inrichten van een 'walkable city', wint de samenleving het genot van verschillende neveneffecten. Een voorbeeld hiervan is te vinden in het simpele effect dat er meer mensen zich op straat bevinden. Dit heeft het indirecte gevolg dat men zich veiliger voelt op straat; men voelt een mate van controle en veiligheid. De inwoners van Rotterdam hebben bijvoorbeeld bewust om een vermindering van verkeersdruk gevraagd als een manier om de veiligheid van de stad toe te laten nemen (Clariss & Scopelliti, 2016).

Dit gevoel van veiligheid is dan ook één van de aspecten die bijdraagt aan hoe men de stad

ervaart. Uit onderzoek blijkt dat een stad, ontworpen met de voetganger in gedachte, mensen uitnodigt om meer te lopen. Ook bekend als het fenomeen 'Pedestrian Propulsion'. Deze suggereert dat een voetganger bereid is tweemaal zo ver te lopen als de omgeving daartoe uitnodigt (Mouzon, 2009). Dit stelt de voetganger in staat meer waardering op te bouwen voor diens leefomgeving, als de voetgang zich onderdeel voelt van het geheel. Een inwonende die veel door de stad loopt zal zich sneller betrokken voelen bij de samenhang, veiligheid en presentatie van deze omgeving, ook kan men een toename aan creatieve uitingen verwachten van een voetgangersvriendelijke omgeving, denk bijvoorbeeld aan straatmuzikanten. Dit roept op zijn beurt weer mensen naar de straat en vergroot het plezier dat men haalt uit diens wandeling, wat zich als een vicieuze cirkel voortzet (Clariss & Scopelliti, 2016). Tevens is uit onderzoek van Donald Appleyard (1981) te halen dat een lage mate van verkeer bijdraagt aan de sociale cohesie van een omgeving. Uit dit onderzoek blijkt dat de afwezigheid van verkeer, de mensen meer in staat stelt een betere aansluiting te vinden met hun omgeving, en de gelegenheid geeft zich meer te verzamelen.

Het ontwerpen van een 'walkable city' brengt een kans om onze steden naar wens

Ng, W. (2021, 9 december). Accessways [Afbeelding]. Medium. Geraadpleegd van <https://medium.com/sidewalk-talk/street-design-principles-fe35106e0f92>

in te richten. De afname van de hoeveelheid vervoerswegen levert ruimte op voor verdere bouw of voor groenvoorzieningen. De infrastructuur voor voetgangers geven veel ruimte voor creativiteit, of is in sommige ogen zelfs een essentieel onderdeel hiervan (Claris & Scopalliti, 2016). Het stelt wijken in staat zichzelf beter te onderhouden en maakt ruimte voor de revitalisering van steden. Een 'walkable city' is in deze context een verlangen. De steden zijn een creatie van de mensheid en een manier van het vinden van een gemeenschap en efficiëntie. Het is de creatie reflecterend aan wie de samenleving wil zijn. De stad is het product van mensen die zich verzamelen en de omgeving bijstellen tot iets passend aan de wensen en eisen van deze samenleving. Dit concept is het best gereflecteerd in een citaat van Robert E. Park, een pionier in de Amerikaanse stadssociologie.

“Man’s most consistent and on the whole, his most successful attempt to remake the world he lives in more after his heart’s desire. But, if the city is the world which man created, it is the world in which he is henceforth condemned to live. Thus, indirectly, and without any clear sense of the nature of his task, in making the city man has remade himself. (Park, 1967)”

Literatuurlijst

- [1] Appleyard, Donald., Gerson, M. Sue., & Lintell, Mark. (1981). *Livable streets*. University of California Press.
- [2] Buchanan, C. (2007). *Paved with gold: The real value of good street design*. Retrieved February 4, 2024, from <https://www.designcouncil.org.uk/fileadmin/uploads/dc/Documents/paved-with-gold1.pdf>
- [3] Claris, S., & Scopelliti, D. (2016). *Cities alive: towards a walking world*.
- [4] Cortright, J. (2009). *How Walkability Raises Home Values in U.S. Cities*. Retrieved February 4, 2024, from <https://nacto.org/docs/usdg/walkingthewalkcortright.pdf>
- [5] CROW. (n.d.). *Duurzame mobiliteit - CROW*. <https://www.crow.nl/duurzame-mobiliteit/home/systeemintegratie/voetganger/voetgangersvriendelijk-beleid>
- [6] Ettema, D. & van Wee, B. (2017). *Verplaatsingsgedrag en gezondheid: conceptueel model en onderzoeksagenda*. *Milieu*, 23(1), 37-41.
- [7] Hack, G. (2013). *Business Performance in Walkable Shopping Areas*. In *Active Living Research*. Retrieved February 4, 2024, from <https://activelivingresearch.org/sites/activelivingresearch.org/files/BusinessPerformanceWalkableShoppingAreasNov2013.pdf>
- [8] Litman, T. A. (2003). *Economic value of walkability*. *Transportation Research Record*, 1828(1), 3-11.
- [9] Litman, T. (2023). *Economic Value of Walkability*. *Victoria Transport Policy Institute*. Retrieved February 4, 2024, from <https://www.vtpi.org/walkability.pdf>
- [10] Lucas, R. E. (1988). *ON THE MECHANICS OF ECONOMIC DEVELOPMENT*. *Journal of Monetary Economics*, 36. <https://www.parisschoolofeconomics.eu/docs/darcil-lon-thibault/lucasmecaniceconomicgrowth.pdf>
- [11] Marquet, O., & MirallesGuasch, C. (2015). *The Walkable city and the importance of the proximity environments for Barcelona’s everyday mobility*. *Cities*, 42, 258–266. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2014.10.012>
- [12] Mouzon, S. (2009, July 30). *Pedestrian propulsion | The Original Green | Steve Mouzon*. <https://originalgreen.org/blog/pedestrian-propulsion.html>
- [12] NOS. (2019, May 2). *Amsterdam wil benzine- en dieselauto’s verbieden in 2030*. NOS. <https://nos.nl/artikel/2282977-amsterdam-wil-benzine-en-dieselauto-s-verbieden-in-2030>
- [13] Park, R., *On Social Control and Collective Behavior*, Chicago, Chicago University Press, p.3
- [14] Shephard, R. J., & Trudeau, F. (2009). *Relationships of physical activity to brain health and the academic performance of schoolchildren*. *American Journal of Lifestyle Medicine*, 4(2), 138–150. <https://doi.org/10.1177/1559827609351133>
- [15] Speck, J. (2018). *Walkable City Rules: 101 Steps to making better places* [Google Books]. Islandpress. <https://books.google.nl/books?hl=nl&lr=&id=DRlvDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=walkable+city&ots=9VvBhJvN-T&sig=P-goFP1-vLwbwYpDcpllsOr6XZU&rediresc=y#v=onepage&q=walkable%20city&f=false>
- [16] SWECO. (2018, May 15). *Urban Insight: Europese steden onderschatten potentieel van fietsers en voetgangers*. Sweco Nederland. Retrieved February 4, 2024, from <https://www.sweco.nl/actueel/nieuws/urban-insight-europese-steden-onderschatten-potentieel-van-fietsers-en-voetgangers/>
- [17] Turon, K., Czech, P., & Juzek, M. (2017). *The concept of a walkable city as an alternative form of urban mobility*. *Zeszyty Naukowe. Transport/Politechnikaska*, (95), 223-230.

Onderwaardering van het mbo

Waarom het mbo als volwaardig erkend moet worden

Het middelbaar beroepsonderwijs, oftewel het mbo, is het onderwijs voor momenteel ongeveer 475.000 studenten in Nederland (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2023). En inderdaad, mbo'ers zijn studenten. Voorheen werden mbo'ers nog 'deelnemers' genoemd, maar sinds het schooljaar 2020-2021 zijn de 'deelnemers' van het middelbaar beroepsonderwijs volwaardige studenten volgens de wet (NOS Nieuws, 2018). Het doel van deze actie van voormalig minister van Onderwijs Van Engelshoven (D66) was "het recht doen aan mbo'ers". Door mbo'ers ook studenten te noemen zouden beide onderwijsrichtingen gelijkwaardiger behandeld worden.

Helaas, het veranderen van de roepnaam van mbo'ers is niet genoeg om dit groeiende, onderbelichte maatschappelijk probleem op te lossen. Volgens de prognose van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap daalt het aantal mbo-studenten tot ongeveer 450.000 in 2030 (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2023). Dit is een zorgwekkende ontwikkeling: minder mbo'ers betekent minder verpleegkundigen, automonteurs, koks, beveiligers en loodgieters. Om deze verontrustende trend te begrijpen moet gekeken worden naar een breder maatschappelijk probleem: de onderwaardering van het middelbaar beroepsonderwijs.

Onderzoek uit 2022 heeft aangetoond

Jelle Rokhs

dat mbo'ers zich ondergewaardeerd voelen. Dit rapport had niet voor niets de naam "ik ben maar een mbo'er". Door deze miskennis wordt het mbo minder aantrekkelijk en stromen veel mbo-studenten na het afronden van hun opleiding door naar het hoger beroepsonderwijs, maar liefst 40% (Mulder & Westerhuis, 2022). Ten opzichte van vijftien jaar geleden is het aantal mbo-studenten vrijwel gelijk gebleven (CBS, 2023). Daarentegen is verhoudingsgewijs sprake van vreemde scheefgroei: het aandeel mbo-studenten daalt en het aandeel hbo- en wo-studenten explodeert. In vergelijking met het studiejaar 2005-2006 is het aandeel mbo-studenten afgenomen van 50,5% tot 40,4%. Deze procentuele afname is vervangen door hbo- en wo-studenten. Prognoses stellen dat deze percentages enkel verder uit elkaar zullen drijven komende jaren (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2023). Dit

impliceert dat er in de komende decennia meer communicatieadviseurs en sociologen en minder verzorgenden en automonteurs bijkomen.

Hoogopgeleid Nederland

Om te begrijpen hoe het tot deze situatie heeft kunnen komen moet naar verschillende factoren gekeken worden. Te beginnen met overheidsbeleid dat op Europees niveau begon met de Lissabon-strategie: een strategisch ontwikkelingsplan van de Europese Unie om van Europa een concurrerende en dynamische kenniseconomie te maken (European Parliament, 2000). Een belangrijk aspect van dit plan was een modernisering van het onderwijs waarin hoger onderwijs, specifiek IT-vaardigheden, en levenslang leren moesten worden aangemoedigd.

“Een hbo- en wo-opgeleid Nederland was nodig in de digitale kenniseconomie die Nederland zou worden: mbo’ers waren daarin minder van belang”

In december 2005 kwam de Onderwijsraad met het rapport *De helft van Nederland hoogopgeleid* met adviezen over vernieuwing van het onderwijs en het creëren van de randvoorwaarden voor de informatiemaatschappij (Onderwijsraad, 2005). Een hoogopgeleid Nederland zou goed zijn voor de economische groei van Nederland en daarnaast ‘maatschappelijke baten’ hebben, aldus de Onderwijsraad. Vijftig procent aan hoger opgeleiden zou voor vier tot zeven procent economische groei zorgen volgens berekeningen van het CBS voor de Onderwijsraad. Tevens begaan hoger opgeleiden een actiever maatschappelijk verenigingsleven, is hun druk op de gezondheidszorg lager en zijn criminaliteitscijfers onder hoger opgeleiden lager. Een hbo- en wo-opgeleid Nederland was nodig in de digitale kenniseconomie die Nederland

zou worden: mbo’ers waren daarin minder van belang.

Om deze “idealistische” samenleving te realiseren was het overheidsbeleid gericht op doorstroom naar een hoger opleidingsniveau. De doorstroommogelijkheden van het mbo naar het hbo werden vergemakkelijkt door soepelere eisen en intensievere samenwerking tussen regionale opleidingscentra en hoger onderwijsinstellingen. Ook werd de hbo Associate Degree ingevoerd: een tweejarige hbo-opleiding voor mbo-studenten die niet nog vier jaar willen studeren en zo in twee jaar een gelijkwaardig diploma kunnen behalen (Allen, Belfi, Bijlsma, Fouarge, & Peeters, 2019). Met dit beleid moedigt de overheid iedereen aan deel uit te maken van de perfect hoogopgeleide maatschappij.

Falende meritocratie

Dat onjuiste maatschappelijke beeld is eigenlijk de grote onderliggende reden van de structurele onderwaardering van het mbo en wordt veroorzaakt door het leven in een prestatiesamenleving (Dopmeijer, Scheeren, van Baar, & Bremer, 2023). In deze prestatiesamenleving geldt één regel: hoe hoger, hoe beter. Taal bevestigt dit systeem: hoger en lager opgeleid, opstroom en afstromen. De student voelt een drang vanuit de maatschappij om zo hoog mogelijk op deze ladder te eindigen. Pas bij het volgen of behalen van het hoger onderwijs heeft de student een minimale sociale status bereikt.

De Jong En Laura Steenbeeke, W. (2020, February 13). Een derde van scholieren na drie jaar op ander niveau dan schooladvies. NOS. <https://nos.nl/artikel/2322854-een-derde-van-scholieren-na-drie-jaar-op-ander-niveau-dan-schooladvies>

De prestatiesamenleving begint al vroeg bij scholieren. Op de basisschool heerst havo-isering: basisschoolscholieren en vooral hun ouders die er van alles aan doen om naar de havo te gaan (Algemene Rekenkamer, 2014). Basisscholen en middelbare scholen verkeren in een landschap met schaduwonderwijs bestaande uit bijlessen, examentrainingen, huiswerkbegeleiding en faalangstcursussen (Elffers & Jansen, 2019). Dit soort instituties bestaan om scholieren naar een bepaald niveau te tillen om in de prestatiecultuur aan een basisnorm te voldoen.

De maatschappelijke tendens van prestatiegerichtheid komt voort uit het meritocratisch ideaal: een samenleving waarin geleverde prestaties maatgevend zijn voor ieders maatschappelijke positie (Swierstra, Tonkens, Bovens, Pekelharing, & Pels, 2008). Volgens de ideologie van de meritocratie bepaalt iemands verdiensten iemands sociale status. Echter, in de Westerse praktijk, waar het meritocratisch ideaal breed wordt omarmd, is te zien dat de nadruk ligt op individuele verdiensten in plaats van maatschappelijke verdiensten. Die eigen verdiensten worden dan weer eenzijdig bepaald door IQ, opleidingsniveau en diploma's.

In de hedendaagse meritocratische samenleving wordt uitsluitend waarde gehecht aan cognitieve vaardigheden (Eimers, 2023). Die cognitieve vaardigheden bepalen iemands verdiensten en zo iemands sociale positie. Andere vaardigheden wegen minder zwaar mee: sociaal-emotionele vaardigheden, praktijkgerichte

vaardigheden, communicatieve vaardigheden of creatieve vaardigheden. De (maatschappelijke) verdiensten die hieraan verbonden zitten worden dan ook niet meegenomen in de waardering.

***“In de hedendaagse
meritocratische samenleving
wordt uitsluitend waarde gehecht
aan cognitieve vaardigheden.
Die cognitieve vaardigheden
bepalen iemands verdiensten en zo
iemands sociale positie”***

Als gevolg worden cognitief ontwikkelde hbo- en wo-studenten meer gewaardeerd dan mbo-studenten die juist structureel worden ondergewaardeerd (Wiesehahn, 2021). Tegelijkertijd is er in de maatschappij een stage groei van een intellectuele bovenklasse die niet omkijkt naar mensen lager op de maatschappelijke ladder. In deze nieuwe tegenstelling passen ook voorbeelden als daten voor hogeropgeleiden, verzekeringen voor hogeropgeleiden, en hogeropgeleiden die mbo'ers een café niet binnenlaten (Visser, 2022). Meritocratische sortering creëert een nieuwe klassenmaatschappij met nieuwe, scherpe tegenstellingen, gebaseerd op diplomisme: “opvatting dat hogeropgeleiden meer recht van spreken hebben in een maatschappij dan mensen met een lagere opleiding of zonder noemenswaardige opleiding en daaruit voortvloeiend discriminatie van lageropgeleiden” (Den Boon, 2022).

In 1958 schreef Michael Young een dystopische roman over een gestratificeerde samenleving tussen een intelligente, verdienstelijke machtselite tegenover een ondergewaardeerde, machteloze onderklasse. Gelukkig valt deze vergelijking één-op-één (nog) niet te maken en kunnen beide onderwijsrichtingen komende decennia met elkaar door één deur (Allen, 2011).

DPG Media Privacy Gate. (n.d.-b). <https://www.bndestem.nl/breda/de-rooi-pannen-weer-de-beste-mbo-van-brabant-af-f9fe4f/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>

Oneerlijk onderscheid

Economisch gezien is de mislukte meritocratisering terug te zien in de werkelijkheid. Door alleen waarde te herkennen aan cognitieve vaardigheden wordt het opleidingsniveau gebruikt als maatstaf voor de hoogte van het inkomen: hoe hoger het onderwijsniveau, hoe hoger het inkomen. Volgens deze wetmatigheid is het te rechtvaardigen dat een mbo-afgestudeerde minder verdient dan een hbo- of wo-afgestudeerde. Het gemiddelde netto salaris na het afronden van een hbo-opleiding ligt €8.000 hoger dan dat van een mbo-opleiding (FNV, z.d.).

De economische oorzaak van de onderwaardering van het mbo is het lagere salaris dat puur wordt gebaseerd op het lagere onderwijsniveau. Is dat rechtvaardig? Nee. Momenteel wordt een salaris gebaseerd op kennis en diploma's en minder op praktische vaardigheden. Veel middelbare scholieren of mbo'ers willen daarom naar het hoger onderwijs wegens de betere mogelijkheden op de arbeidsmarkt en een hoger loon, waardoor het aantal praktisch opgeleide mbo'ers alleen maar verder leegloopt.

Echter, de afgelopen jaren zijn de lonen in bepaalde sectoren flink gestegen door de grote tekorten aan arbeidskrachten (Keuzegids mbo 2023, 2023). Door een kleiner aanbod mbo'ers en een grotere vraag naar mbo'ers is het salaris in de bouw, zorg, techniek en logistiek hoger dan het menig hbo-salaris. Eindelijk beseft de markt dat we de vakmensen van het mbo niet voor lief moeten nemen.

Uit recent onderzoek van I&O Research is gebleken dat ongeveer zeven op de tien mbo'ers vertrouwen hebben dat zij in de toekomst werk vinden (Heuzels, Van Bebber, & Van Werkhoven, 2023). Daarentegen blijkt uit datzelfde onderzoek dat de meerderheid van de mbo-studenten zich een beetje tot veel zorgen maakt over de gelijke kansen op de arbeidsmarkt. Volgens hen wordt juist te veel gekeken naar opleidingsniveau en wil een werkgever voornamelijk een hbo-diploma.

Want waarom moet een werkgever per se een hbo'er in dienst hebben? Is een mbo'er niet goed genoeg? Pragmatisch denkende mbo-afgestudeerden kijken op een geheel andere manier naar problemen dan hbo- of wo-afgestudeerden. Hun praktijkgerichte en creatieve vaardigheden kunnen oplossingsgericht werken. Desondanks krijgen mbo-afgestudeerden geen gelijkwaardige solliciteerkansen ten opzichte van hbo- en wo-afgestudeerden. Zo blijft het mbo minderwaardig én minder aantrekkelijk.

BNR Webredactie & ANP. (2022, November 2). Steeds minder mbo'ers maken studie af. bnr.nl. <https://www.bnr.nl/nieuws/onderwijs/10493151/steeds-minder-mbo-ers-maken-studie-af>

Desastreuze gevolgen

De consequenties van de constante miskennen van het middelbaar beroepsonderwijs zijn ontwrichtend voor de gehele samenleving. Het aantal hbo- en wo-studenten zal door opwaartse druk in de prestatie maatschappij alleen maar toenemen (CBS, 2023). Het mbo wordt volgens prognoses juist alleen maar minder populair (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2023).

En die mbo'ers zijn juist nu broodnodig. Klimaatverandering vraagt Nederland om een duurzame energievoorziening. Vakmensen zijn nodig om zonnepanelen te leggen, huizen te isoleren, warmtepompen te installeren, het elektriciteitsnet uit te breiden en elektrische auto's te repareren. Naast de energietransitie bevindt Nederland zich in een periode van vergrijzing:

Opleiding Verzorgende IG - mbo niveau 3 (BOL) - MBO Utrecht. (2024, 4 januari). MBO Utrecht. <https://www.mboutrecht.nl/opleidingen/verzorgende-ig/>

meer ouderen betekent grotere vraag naar zorgmedewerkers. De politiek wil zelf ook meer: openbaar vervoer uitbreiden, de samenleving digitaliseren en tegelijkertijd arbeidsmigratie beperken, met als gevolg nog minder mensen die met hun handen werken. Het aantal praktisch opgeleide mensen zal afnemen, terwijl de vraag groot blijft. De politiek besteedt maar weinig aandacht aan een nieuwe manier van denken en waarderen als oplossing voor dit probleem.

Universiteiten en hogescholen hebben ook last van deze problematiek. Steeds meer studenten willen naar het hoger onderwijs voor een hbo- of wo-diploma. Deze zouden namelijk aanzienlijk meer waard zijn op de arbeidsmarkt dan het mbo-diploma. Studenten hebben last van opwaartse prestatiedruk, met stress en slapeloosheid tot gevolg, en de collegezalen van hoger onderwijsinstellingen zijn niet opgewassen tegen deze torenhoge aantallen studenten. Zelfs docenten ervaren steeds grotere druk (Moore, Van Mierlo, Van Woerkom, & Bakker, 2021).

De minister implementeert vervolgens beleid om het bindend studieadvies te verlagen (Rijksoverheid, 2023). De gedachte hierachter is om prestatiedruk in het hoger onderwijs te verminderen. Waarom wordt het mbo niet aangemoedigd? Waarom wordt er beleid gevoerd om studenten maar op het hbo en wo te houden? De voormalig minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Dijkgraaf (D66) wil de BSA-norm

in het hoger onderwijs verlagen en gestreste studenten die in de prestatiesamenleving per se een hbo- of wo-diploma willen halen tegemoetkomen. Waarom niet in plaats van de kwaliteitsnormen van hbo- en wo-onderwijs verlagen, het mbo aanmoedigen?

Concrete oplossingen

Het mbo heeft last van chronische onderwaardering. De centrale vraag luidt: hoe kunnen we ervoor zorgen dat het mbo als volwaardig wordt gezien? En wie is daarvoor aan zet: politiek, samenleving of wellicht middelbare scholen? Kort gezegd moet ieder van deze actoren een bijdrage leveren om het mbo te herwaarderen.

In de nieuwe Tweede Kamer, die eind 2023 is geïnstalleerd, is het aantal Kamerleden met een middelbaar diploma gestegen, vooral door de winst van de PVV. Zo'n veertien parlementariërs, ofwel 9% van de Tweede Kamer, hebben een mbo-diploma, ten opzichte van 103 volksvertegenwoordigers, 69% van de Tweede Kamer, die academisch zijn opgeleid (Parlement.com, 2023). Deze vertegenwoordiging is allesbehalve representatief voor de samenleving waar iets meer dan één derde een middelbare beroepsopleiding als hoogst behaalde onderwijsniveau heeft (CBS, 2023).

Het belang van een representatieve afspiegeling van mbo'ers in de Tweede Kamer, maar ook in andere bestuursorganen en

organisaties, is groot. Representatie leidt namelijk tot emancipatie, en vice versa. Het hebben van mbo'ers in bijvoorbeeld de Tweede Kamer zal de aandacht voor het mbo zo ook vergroten. Uit onderzoek van het RIVM en het Amsterdam UMC blijkt dat mbo-studenten zich tijdens de coronapandemie bijvoorbeeld niet gehoord voelden door beleidsmakers en onderzoekers, mede doordat het beleid was gericht op hbo- en wo-studenten (Goedhart, Dedding, Rodriguez, & Spruijt, 2022). Met meer mbo'ers in de Tweede Kamer zal dan ook meer aandacht naar het mbo komen om misstanden als deze te voorkomen.

Voormalig minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Dijkgraaf (D66) heeft al stappen ondernomen om het stigma rondom het mbo te herstellen: een brief aan middelbaar scholieren om een mbo-opleiding te overwegen, gezamenlijke introductieweken met hbo- en wo-studenten en de inspraak van mbo-studenten wettelijk vastleggen, bijvoorbeeld in de Jongeren Organisatie Beroepsonderwijs (JOB MBO).

“Representatie leidt tot emancipatie, en vice versa”

Economisch gezien is de samenleving goed op weg: de loonkloof tussen het mbo en het hbo is in verschillende sectoren drastisch verminderd. Toch verkleinen de salarisverschillen niet in iedere branche en bepaalt het opleidingsniveau vaak het salaris in plaats van de werkzaamheden binnen de organisatie. Dit probleem speelt zich bijvoorbeeld af in de zorg: door personeelstekorten moeten mbo-verpleegkundigen kantoorge relateerde werkzaamheden van hbo-verpleegkundigen overnemen, maar deze nieuwe verantwoordelijkheden uiten zich niet in een hoger salaris (Poelman, 2023).

De slechte reputatie van het mbo zit diepgeworteld in de maatschappij en is zo lastig te doorbreken. Vanuit het klassisme in de 18e eeuw ontstond een samenleving waarin mensen

ongelijkwaardig werden behandeld op basis van hun sociale status. Drie eeuwen later leven we in een moderne variant van het klassisme; het diplomisme, waar de samenleving het hoogste onderwijsniveau wil bereiken voor de hoogste waardering; hoe lager jouw positie op de maatschappelijke ladder, hoe minder jij van betekenis bent in de samenleving.

Het doorbreken van deze moderne klassenmaatschappij kan. Denk aan waarderend in plaats van hiërarchisch taalgebruik: mbo-/hbo-/wo-opgeleid in plaats van hoogopgeleid/laagopgeleid, doorstromen in plaats van op- en afstromen en onderwijsrichting in plaats van opleidingsniveau (Mbo manifest, 2023). Sommigen spreken ook over theoretisch en praktisch opgeleid, maar volgens deskundigen volstaan deze termen niet helemaal, omdat “bijna alle opleidingen theoretische en praktische componenten hebben” (Bol, et al., 2023).

Werkgevers zouden hun vacatures niet alleen moeten openstellen voor “minimaal hbo-denkniveau”. Bij veel vacatures gaat het om het bezitten van bepaalde competenties, waarbij de vooropleiding dan minder van belang is, aldus wethouder uit de gemeente Utrecht Dennis de Vries.

Dan is er nog een grote verantwoordelijkheid voor onderwijsinstellingen. Op de middelbare school bezoeken havo-klassen een hbo-instelling en krijgen vwo-klassen voorlichting van wo-studenten. Dit verkokerde stelsel moet doorbroken worden en meer aandacht moet geschonken worden aan het middelbaar beroepsonderwijs als vervolgopleiding. Middelbare scholen moeten leerlingen voorlichten over het arbeidsmarktperspectief na een mbo-opleiding, maar ook over de salariëring van een beroep. Eigenlijk vraagt het kiezen van een vervolgopleiding om een heel andere manier van denken, waarbij de nadruk ligt op het benutten van menselijk talent.

Om de positie van het mbo te versterken moeten mbo-instellingen actiever gaan

samenwerken met het bedrijfsleven en de samenleving, maar ook integraal met andere onderwijsinstellingen. Samenwerking tussen de havo en het mbo maakt het mbo aantrekkelijker, samenwerking tussen het mbo en het bedrijfsleven biedt arbeidsmarktperspectief en samenwerking tussen het mbo en de samenleving laat de waardering van het mbo in de samenleving zien. Bovendien kan samenwerking tussen het hbo en het mbo leiden tot een efficiëntere doorstroom, vooral voor hbo-studenten die na één of twee jaar na hun studie erachter komen dat het hbo niet de juiste onderwijsrichting is.

Kijk bijvoorbeeld naar Noorwegen (Eimers, 2023). Het onderwijsaanbod wordt afgestemd op de behoeften van de arbeidsmarkt en de samenleving, waarbij het bedrijfsleven een groot deel van de opleidingsverantwoordelijkheid op zich neemt. Door een grote behoefte aan praktische vaardigheden vanuit de samenleving zijn de kwalificaties van het beroepsonderwijs gelijkgesteld aan die van het hoger onderwijs. Nederland zou veel kunnen leren van het Noorse onderwijssysteem.

Hoopvolle toekomst?

Door de afgelopen eeuwen hoofdzakelijk waarde te hechten aan cognitieve vaardigheden is het middelbaar beroepsonderwijs aan het uitputten. De Koning kan mbo'ers dan wel "de ruggengraat van de Nederlandse samenleving en economie" noemen; ze worden ondanks alles niet op die manier behandeld. De coronacrisis heeft het belang van praktisch opgeleide mensen onherroepelijk laten zien, en de woning- en klimaatcrisis zullen dit zeker en vast bevestigen.

Het Nederlandse onderwijssysteem is niet horizontaal georiënteerd en we moeten ons ook niet voorhouden dat dat zo is. In tegenstelling tot deze verschillen zouden we elkaar op een gelijke manier moeten waarderen. Door opwaartse druk worden studenten van het middelbaar beroepsonderwijs gezien als de sociaal gemarginaliseerden van de samenleving, maar bij

Ricardo. (2023, 19 juni). Zonnepanelen installateur opleiding(en). Zonnepanelen-info.nl. <https://www.zonnepanelen-info.nl/blog/installateurs-opleidingen/>

het aantreden van een nieuwe onderwijsminister wordt het mbo altijd gebruikt als pronkstuk van politici en bestuurders om te laten zien dat zij aan inclusief leiderschap doen.

En nee, dit artikel is geen veroordeling van het hbo en het wo. Ook deze onderwijsrichtingen zijn van uiterst belang om Nederland draaiende te houden. Echter, deze twee worden al wél in hogere mate gewaardeerd. Hopelijk voegt de nieuwe onderwijsminister de daad bij het woord en wordt het mbo in de toekomst gelijkwaardig erkend.

Literatuurlijst

- [1] Algemene Rekenkamer. (2014). *Bekostiging voortgezet onderwijs*. Den Haag: Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- [2] Allen, A. (2011, december). MICHAEL YOUNG'S THE RISE OF THE MERITOCRACY: A PHILOSOPHICAL CRITIQUE. *British Journal of Educational Studies*, pp. 367-382.
- [3] Allen, J., Belfi, B., Bijlsma, I., Fouarge, D., & Peeters, T. (2019). *Ad-opleidingen: omvang en rendement*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- [4] Bol, T., Elffers, L., Koekkoek, F., Geven, S., Van Wan-rooij, B., & Zwier, D. (2023, maart 9). *Benoem opleidingen gewoon bij hun naam*. Opgehaald van Universiteit van Amsterdam: <https://www.uva.nl/shared-content/faculteiten/nl/faculteit-der-maatschappij-en-gedragswetenschappen/nieuws/2023/03/benoem-opleidingen-gewoon-bij-hun-naam.html?cb>
- [5] CBS. (2022, oktober 6). *Jongeren relatief vaak naar middelbaar beroepsonderwijs*. Opgehaald van CBS: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/40/jongeren-relatief>

ief-vaak-naar-middelbaar-beroepsonderwijs

[6] CBS. (2023, november 14). Bevolking: hoogstbehaald onderwijsniveau en onderwijsrichting. Opgehaald van www.cbs.nl: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/85313NED/table?dl=79531>

[7] CBS. (2023, september 22). CBS. Opgehaald van Deelname onderwijs; jongeren 0 tot 25 jaar, regio's: <https://jmopendata.cbs.nl/#/JM/nl/dataset/71010ned/table?ts=1708001241888>

[8] Den Boon, T. (2022, juli 12). diplomisme. Opgehaald van Taalbank: <https://www.taalbank.nl/2022/07/12/diplomisme/>

[9] Dopmeijer, J., Scheeren, L., van Baar, J., & Bremer, B. (2023). *Harder Better Faster Stronger? Een onderzoek naar risicofactoren en oplossingen voor prestatiedruk en stress van studenten in het hbo en wo*. Utrecht: Trimbos-Instituut, ECIO en RIVM.

[10] Eimers, T. (2023). *Vandaag is het 2040 Toekomstverkenning voor middelbaar beroepsonderwijs, hoger onderwijs en wetenschap*. Nijmegen, Utrecht, Enschede en Amsterdam: KBA, Nijmegen, ResearchNed, Andersson Elffers Felix, CHEPS, Kohnstamm Instituut.

[11] Elffers, L., & Jansen, D. (2019). *De opkomst van schaduwonderwijs in Nederland: wat weten we en welke vragen liggen nog open?* Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

[12] European Parliament. (2000, maart). Europese Raad Lissabon 23 en 24 maart 2000 Conclusies van het voorzitterschap. Opgehaald van European Parliament: <https://www.europarl.europa.eu/summits/lis1nl.htm>

[13] FNV. (z.d.). Gemiddeld salaris Nederland. Opgehaald van www.fnv.nl: <https://www.fnv.nl/werk-inkomen/salaris-loon/gemiddeld-salaris-nederland#/>

[14] Fronza, J. (2022, juni 16). Mbo'ers voelen zich miskend. (N. Gibbs, Interviewer)

[15] Goedhart, N., Dedding, C., Rodriguez, M., & Spruijt, P. (2022). "Ik ben maar een mbo'er" Het mentaal welbevinden van mbo-studenten tijdens de coronacrisis. Amsterdam: RIVM en Amsterdam UMC.

[16] Heuzels, L., Van Bebber, A., & Van Werkhoven, J. (2023). *Startende mbo-ers op de arbeidsmarkt*. Amsterdam: I&O Research.

[17] Kampelmann, S., Rycs, F., Saks, Y., & Tojerow, I. (2018, januari 23). Does education raise productivity and wages equally? The moderating role of age and gender. *IZA Journal of Labor Economics*.

[18] Keuzegids mbo 2023. (2023). *Keuzegids mbo 2023 Onafhankelijke vergelijking van alle mbo-opleidingen*. Leiden: Keuzegids B.V.

[19] Maslowski, R. (2020, september 9). *De sociale staat van Nederland*. Opgehaald van Sociaal en Cultuur Planbureau: <https://digitaal.scp.nl/ssn2020/onderwijs/>

[20] Mbo manifest. (2023). *Zoek de breedte op! Woorden doen ertoe: waarderende taal voor het onderwijs*.

[21] Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2023). *Prognose aantal studenten mbo*. Opgehaald van Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap: <https://www.ocwincijfers.nl/sectoren/middelbaar-beroepsonderwijs/studenten/prognose-aantal-studenten-mbo>

[22] Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2023, mei 9). *Prognoses aantal mbo-studenten*. Opgehaald

van Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap: <https://www.ocwincijfers.nl/sectoren/middelbaar-beroepsonderwijs/studenten/prognose-aantal-studenten-mbo>

[23] Moore, H. L., Van Mierlo, H., Van Woerkom, M., & Bakker, A. B. (2021). *Regeldruk in relatie tot werkdruk in het hoger onderwijs*. Rotterdam: Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek.

[24] Mulder, J., & Westerhuis, A. (2022, maart 18). *Onderwijskennis van het NRO*. Opgehaald van Doorstroom en aansluiting tussen mbo en hbo: <https://www.onderwijskennis.nl/kennisbank/doorstroom-en-aansluiting-tussen-mbo-en-hbo>

[25] NOS Nieuws. (2018, mei 31). *Mbo'ers gaan voortaan officieel studenten heten*. Opgehaald van NOS: <https://nos.nl/artikel/2234388-mbo-ers-gaan-voortaan-officieel-student-en-heten>

[26] Noten, H. (2018). *Mbo'ers slecht voorbereid op toekomstige arbeidsmarkt*. Den Haag: AWWN.

[27] Onderwijsraad. (2005, december). *De helft van Nederland hoogopgeleid*. Opgehaald van www.yumpu.com: <https://www.yumpu.com/nl/document/view/24960749/de-helft-van-nederland-hoog-opgeleid-onderwijsraad#googlevignette>

[28] Parlement.com. (2023, november). *Samenstelling Tweede Kamer na de verkiezingen van 22 november 2023*. Opgehaald van www.parlement.com: <https://www.parlement.com/id/vm88g34n6lv6/samenstellingyweedekamernade>

[29] Poelman, B. (2023, augustus 1). 'Mijn gevoel is dat ik op mijn voorhoofd heb staan dat ik 'maar' een mbo'er ben.' Toch keerde Greta (24) na een korte tijd op het hbo terug naar een mbo-studie. *Friesch Dagblad*.

[30] Rijksoverheid. (2023, mei 9). *Verbeteren van welzijn studenten door aanpassen bsa*. Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2023/05/08/verbeteren-van-welzijn-studenten-door-aanpassen-bsa>

[31] Spiekerman, F. (2023, maart 13). *Waarom studenten steeds vaker wegblijven van het mbo*. Opgehaald van *Journalistiek en nieuwe media*: <https://journalistiekennieuwemedia.nl/jnm/2023/03/13/waarom-studenten-steeds-vaker-wegblijven-van-het-mbo/>

[32] Swierstra, T., Tonkens, E., Bovens, M., Pekelharing, P., & Pels, D. (2008). *De beste de baas? Verdienste, respect en solidariteit in een meritocratie*. In T. Swierstra, E. Tonkens, M. Bovens, P. Pekelharing, & D. Pels, *De beste de baas? Verdienste, respect en solidariteit in een meritocratie* (p. 9). Amsterdam: Amsterdam University Press.

[33] Van Muijen, J., & Melse, E. (2019). *Nationaal Salaris Onderzoek 2019*. Amsterdam: Intermediair, Nyenrode Business Universiteit.

[34] Visser, J. (2022, juli 11). *Hoe hogeropgeleiden discrimineren*. Opgehaald van *De Correspondent*: <https://decorrespondent.nl/13568/hoe-hogeropgeleiden-discrimineren/67007782-50e6-0511-273c-a32a625765d8>

[35] Wieschahn, D. (2021). *Excessen van Excellentie Een analyse van de prestatiegerichtheid onder studenten in de hedendaagse prestatiecultuur*. Nijmegen: Nijmegen School of Management. Opgehaald van <https://theses.ubn.ru.nl/server/api/core/bitstreams/aaee69ea-95cb-4bcb-8192-c142637c0f7f/content>

Het risico van dalende woningprijzen

Kyra Volkers

Regelmatig wordt er nog gesproken over de kredietcrisis die rond 2007 in Amerika opkwam. Deze crisis had niet alleen invloed op de Amerikaanse economie maar beïnvloedde nog vele jaren het wereldwijde economisch klimaat. De aanleiding van deze bankencrisis was het bestaan van een vastgoedbubbel op de Amerikaanse woningmarkt. Om te voorkomen dat de geschiedenis zich herhaalt, is het van belang om vastgoedbubbels tijdig te herkennen en gepaste maatregelen te nemen om de stabiliteit op de huizenmarkt te bevorderen.

De afgelopen jaren is er, na jaren van forse stijgingen, een dalende trend waar te nemen in de Nederlandse woningprijzen (Centraal Bureau van Statistiek, 2023). Dit roept vragen op wat betreft het bestaan van een vastgoedbubbel en de risico's van de waardedalingen voor onder andere woningbezitters en banken. Hoewel lagere woningprijzen voor het grootste deel van de bevolking als wenselijk beschouwd worden, moeten we ons ook bewust worden van de risico's die hieraan schuil gaan.

De kredietcrisis

Aan het begin van de 21ste eeuw bestond er een grote discrepantie op kapitaal vlak tussen Amerika, met een toenemend tekort op de lopende rekening, en Azië en het Midden-Oosten, die een grote spaarbehoefte kenden (Blanchard, 2008). In de Aziatische landen was er een gebrek aan sociale zekerheid waardoor men veel particulier ging sparen. Echter ontbrak het vaak ook aan doelmatige beleggingsomstandigheden (Bijlsma et al, 2009) in deze landen. Het resultaat was dat er een kapitaalstroom plaatsvond vanuit Azië en het Midden-Oosten naar Amerika, waar er wel genoeg mogelijkheden tot belegging waren en waar de besparingen goed gebruikt konden worden om het tekort op de lopende rekening te dekken.

Dit kapitaal aanbod had twee grote gevolgen. Allereerst leidde het er al snel toe dat financiële risico's op diverse markten in Amerika onderschat werden. Daarnaast was er sprake van een dalend rentetarief, er was namelijk een steeds groter aanbod van vermogen.

De aandelenkoersen lieten een stijgende trend zien. Ook de Amerikaanse huizenprijzen begonnen enorm te stijgen. Mede dankzij het lagere rentetarief kon men steeds gemakkelijker een hypotheek krijgen om op die wijze een huis te bemachtigen (Brunnermeier, 2009, Hubbard & Mayer, 2009, Taylor, 2009). Echter was het lage rentetarief niet de enige factor die de huizenprijzen deed stijgen, er werden ook leningen verstrekt tegen een hogere waarde dan die van het onderliggend onroerend goed. Deze constructie is te verantwoorden zolang de huizenprijzen een stijgende trend laten zien. Men leefde in de illusie dat de waarde van de woningen vanzelf boven het verstrekte hypotheekbedrag uit kwam.

Het werd erg gemakkelijk om een hypotheek af te sluiten en hiermee een huis te kopen, als gevolg steeg de vraag naar woningen enorm (Cvijanovic, 2010, Hull, 2009). De stijgende vraag ging natuurlijk gepaard met een stijgende waarde van de woningen. Naast banken gingen steeds meer kopers van huizen hun woning zien als een belegging, en niet slechts als een woonbehoefte. Er werd steeds meer gespeculeerd op de woningmarkt. In Amerika kwamen de zogenoemde 'Flippers' op. Dit was een groep van vermogende mensen die woningen kochten ten doelen deze in korte tijd met een winstonslag weer te verkopen, ook wel speculanten genoemd. Naast consumenten bestond de vraag in de woningmarkt ineens ook uit investeerders en beleggers. Het gevolg moge duidelijk zijn, een grote vraag leidt opnieuw tot een stijgende trend in de prijs van de woningen.

Steeds meer Amerikaanse huizenbezitters konden echter naar verloop van tijd niet langer aan hun hypotheekverplichtingen voldoen. Er waren namelijk te veel leningen aan slechte risico's verstrekt, huizenkopers waarvan de bank kon weten dat ze bij het geringste voorval hun hypotheek niet langer konden betalen. Deze woningen belandden in een executoriale verkoop waardoor het aanbod van woningen toenam. Daarnaast reageerde de VS op de stijgende vraag naar woningen door veel te investeren in woningbouw, hierdoor steeg op de langere termijn ook het aanbod op de woningmarkt (Van Ewijk & Teulings, 2009). Dit grote aanbod leidde juist tot een plotseling dalende prijs; de vastgoedbubbel knapte. Het resultaat hiervan was dat vele huizen onder water kwamen te staan, de waarde van een woning is dan lager dan de hypotheek die erop rust. Hierdoor bleven particulieren met hoge restschulden achter wanneer ze, vrijwillig of niet, hun huis verkochten. Daarnaast veroorzaakte de waardedaling een toenemend faillissement van banken en andere financiële instellingen en een afnemend vertrouwen in onder andere banken. Deze gebeurtenis vormde de aanleiding van de bekende kredietcrisis, die nog vele jaren invloed uitoefende op het wereldwijde economische klimaat.

Lagerwaard, V. (2023, May 16). *Bouwopgave woningen 2030 onder druk*. Annexum. <https://www.annexum.nl/nieuws/bouwopgave-woningen-2030-onder-druk/>

Vastgoedbubbel: definitie en ontstaan

Aan het begin van de 21ste eeuw was er in Amerika sprake van een vastgoedbubbel. Ook andere landen hebben al ervaring met dit fenomeen, waaronder Spanje en Groot-Brittannië (Van Ewijk & Teulings, 2009). Maar wat houdt de term 'vastgoedbubbel' eigenlijk in?

We spreken van een bubbel wanneer de marktprijs van een goed niet meer de intrinsieke waarde reflecteert. Er is dan een groot verschil tussen de prijs van bijvoorbeeld een huis en de echte waarde hiervan.

Intrinsieke waarde woning

Het blijkt op de woningmarkt echter lastig om vast te stellen wat de intrinsieke waarde is van een huis. Hiervoor kennen we een drietal manieren (Mayer, 2011). Allereerst kan er gekeken worden naar de user cost of capital, dit betreft de contante waarde van alle te verwachte huurkosten wanneer iemand een huis zou huren, het gaat hier dus puur om de kosten verbonden aan de woonbehoefte. Daarnaast kan de prijs vergeleken worden met de gemaakte constructiekosten, wat kost het daadwerkelijk om een huis te bouwen? Tenslotte wordt de prijs van een woning vaak in vergelijking gebracht met macro-economische waarden als inkomen, werkgelegenheid en de demografische opbouw van de bevolking.

Toch blijkt de intrinsieke waarde meestal niet gelijk te zijn aan de marktprijs. Wanneer dit verschil te groot wordt, kan er gesproken worden van

een vastgoedbubbel. Hier bestaan uiteenlopende verklaringen voor.

Marktwaaarde woning

De marktprijs van een woning komt op een andere manier tot stand en is afhankelijk van een drietal deelmarkten; de woonruimte markt, de financierings- en beleggingsmarkt en de bouw- en grondmarkt (DiPasquale & Wheaton, 1996).

Op de woonruimte markt wordt de prijs van een huis beïnvloed door de vraag die er is naar woningen. Deze totale woonvraag is dan vooral afhankelijk van demografische factoren, dus bijvoorbeeld bevolkingsgroei. Naarmate meer mensen op zoek zijn naar een woning, zullen de woningprijzen hoger zijn. Het aanbod kan daarnaast ook niet snel reageren op een veranderende vraag. Het duurt erg lang om het aanbod van woningen te vergroten en dit is op veel plekken ook niet altijd mogelijk vanwege de bestemmingsplannen. De woningmarkt is een inelastische voorraadmarkt (Van der Krabben, 2021).

Via de financierings- en beleggingsmarkt is ook de rente van belang. Beleggers en woningkopers zijn bereid een bepaalde prijs te betalen voor een bepaalde rente. Het rendement op vermogen en een risico-opslag spelen hierbij een rol. Deze deelmarkt wordt steeds belangrijker aangezien een woning ook vaker als een belegging beschouwd wordt. Naarmate de rente zal dalen, zal het voor veel mensen aantrekkelijker worden een woning te kopen en zo zullen de huizenprijzen toenemen.

Tenslotte wordt er binnen de bouw- en grondmarkt bepaald hoeveel de constructiekosten van een nieuwe woning zijn. Als deze erg hoog zijn, zal de prijs van een woning natuurlijk ook toenemen.

Psychologische verklaringen

Uit de praktijk blijkt dat ook psychologische verklaringen een rol kunnen spelen bij het tot stand komen van de huizenprijzen. Prijzen op de kapitaalmarkt fluctueren op basis van de, soms niet rationele, verwachtingen die mensen

erop nahouden. Wanneer men verwacht dat de huizenprijzen nog voor een aanzienlijke periode zullen toenemen, zoals relatief kort geleden in Amerika, zal men zich hier ook naar gedragen (Blanchard & Watson, 1982). Banken zullen gemakkelijker hypotheeken verlenen, zelfs aan risicovolle mensen, omdat ze in de overtuiging zijn dat de huizenprijzen de hypotheekleningen uiteindelijk zullen overstijgen. Daarnaast trekt de illusie van stijgende woningprijzen veel beleggers en speculanten aan. Een woning wordt tegenwoordig niet meer slechts beschouwd als een consumptiegoed, een woonbehoefte. Het functioneert voor veel mensen namelijk ook als een belegging. Steeds vaker wordt naar het eigen huis verwezen als pensioen. Door het gebruik van woningen als beleggingsobject ontstaat er een aanvullende vraag op de woningmarkt. Deze nieuwe functie van een woning drukt de prijzen verder op. Er is in deze situatie sprake van een selffulfilling prophecy, een bepaalde verwachting wordt realiteit naarmate men hiernaar gaat handelen. Een bekende uitspraak van Joseph Stiglitz luidt hierbij als volgt: 'prices are high today because investors believe that the selling price will be high tomorrow' (Stiglitz, 1990).

Houdbaarheid van de vastgoedbubbel

De problematiek ontstaat vervolgens op de lange termijn. De prijzen van kapitaal, zoals woningen, blijken op korte termijn erg opgedreven te kunnen worden wanneer er positieve verwachtingen in het spel zijn (Blanchard & Watson, 1982, Stiglitz, 1990). Echter houdt deze bubbel geen stand. Om op de toenemende vraag in te spelen kan er een bouw golf ontstaan waardoor het aanbod op de huizenmarkt plotseling toeneemt. Als gevolg hiervan zullen de prijzen van woningen weer dalen. Naar verwachting zal deze trend de vraag vanuit speculanten ook doen dalen (Centraal Planbureau, 2020). Daarnaast schuilt altijd het risico dat de rente plotseling toeneemt waardoor de hypotheeklasten voor huiseigenaren te hoog kunnen worden. Huizenbezitters zullen dan vaker moeten overgaan

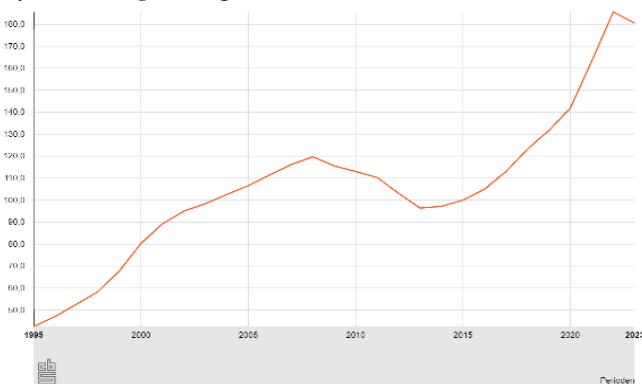
tot verkoop van hun woning. Ook dit zal het aanbod op de woningmarkt doen stijgen. De bubbel zal op een gegeven moment ‘knappen’, dit kan erg geleidelijk maar ook heel abrupt plaatsvinden.

Door de plotseling gedaalde huizenprijzen bezitten steeds meer mensen een huis dat onder water staat. Wanneer zij dit zouden willen verkopen, blijven de betreffende huizenbezitters met restschulden achter. Vandaar dat men het zo lang mogelijk zal vermijden om op zulk moment in de markt hun huis te koop aan te bieden. Dit is natuurlijk erg nadelig voor de mobiliteit in de huizenmarkt. Daarnaast zal niet iedereen de verkoop kunnen vermijden, bij achterblijvende hypotheekbetalingen vindt parate executie plaats. Dit houdt in dat de hypotheekhouder, meestal de bank, het huis kan verkopen zonder toestemming van de eigenaar. Dit komt vooral voor wanneer de rente ook nog eens toe begint te nemen. Banken zullen hierdoor ook met financiële tegenslagen te maken krijgen, de resterende hypotheek betalingen zullen vaak niet volledig te verkrijgen zijn na verkoop van de woningen. Hoe groot de verdere economische gevolgen zijn is afhankelijk van de grote van de bubbel en het termijn waarop deze ‘knap’t’.

De Nederlandse woningmarkt

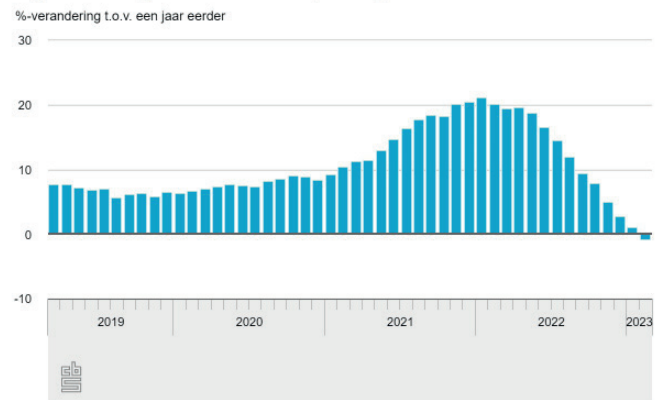
Als we een blik werpen op de Nederlandse huizenmarkt zien we al jaren een sterk stijgende trend in de gemiddelde prijs van een koopwoning.

Figuur 1
Prijsindex koopwoningen 1995-2023

Noot. Overgenomen van Statline (2023), CBS <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/83906NED/table>

Figuur 2
Prijsontwikkeling koopwoningen 2019-2023

Noot. Overgenomen van ‘prijs daling koopwoningen in februari’ (2023), CBS <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/12/prijsdaling-koopwoningen-in-februari>

De prijsindex bereikte in 2022 haar hoogste niveau sinds het begin van de metingen in 1995 (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2023). De waarde van een woning betrof eerder in 2021 maar liefst 15,2% meer dan in het voorafgaande jaar 2020.

Echter bleek dat vanaf halverwege 2022 de huizenprijzen juist begonnen te dalen. Deze daling zette zich voort en ook nu nog, na het eerste kwartaal van 2023, daalt de prijsindex opgesteld door het Centraal Bureau van Statistiek (2023).

De lagere huizenprijzen worden door een aantal zaken beïnvloed. Allereerst had de Europese Centrale Bank de rente in 2013 verlaagd ten doel de economie te stimuleren (Triami Media, z.d.). Voor nationale banken werd het hierdoor mogelijk om hun hypotheekrente te verlagen en het zo voor toekomstige huizenkopers gemakkelijker te maken om een hogere hypotheek te verkrijgen. Sinds 2022 is de rente vanuit de Europese Centrale Bank echter weer verhoogd en hiermee ook de nationale hypotheekrente. Men heeft minder financiële ruimte om hoge bedragen te betalen aan een woning, vandaar dat de vraag op de woningmarkt afnam.

Daarnaast worden er de komende jaren een stuk meer woningen gebouwd. In het recente regeerakkoord ‘Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst’ (2021) wordt aangegeven dat de woningbouw versneld wordt naar maar

liefst 100.000 extra woningen per jaar. Hier kan gesproken worden van een bouw golf. Dit zal over een aantal jaren het aanbod van woningen doen stijgen. Wederom zal dit de woningprijs negatief beïnvloeden.

Deze dalende woningprijs veroorzaakt opnieuw een selffulfilling prophecy, echter vindt nu het omgekeerde effect plaats. Men verwacht dat de huizenprijzen vanaf nu verder zullen dalen, starters en andere vragers op de huizenmarkt zullen wellicht het kopen van een woning uitstellen om zo op een later moment te kunnen kopen tegen een lagere verkoopprijs. Tegelijkertijd stijgt het aanbod op de woningmarkt aangezien huiseigenaren in de overtuiging zijn dat zij een lager bedrag zullen ontvangen wanneer zij hun huis later verkopen. Dit proces doet de huizenprijs opnieuw dalen.

Kan er tegenwoordig gesproken worden van een vastgoedbubbel?

Het is gezien de voorafgaande analyse waarschijnlijk dat ook de huizenprijzen in Nederland sterk zullen dalen de komende jaren. Of er eerder sprake was van een prijs bubbel is onduidelijk. Er is nog geen wetenschappelijke consensus over wanneer er van een prijs bubbel gesproken kan worden (Blanchard, O. & Watson, M.W., 1982; Mayer, 2011; Stiglitz, J.E., 1990; Van Ewijk & Teulings, 2009). Hierbij is het namelijk van belang welke definitie er aangehangen wordt van de 'intrinsieke waarde' van een woning (Mayer, 2011). Er kan hierdoor geen duidelijke voorspelling gedaan worden van de prijsontwikkelingen op de woningmarkt. Of er sprake is van een bubbel die vroeg of laat zal

Ward, W. I. M. H. (2023, May 23). Jaren 30 woning - Ontdek de kenmerken en de voor en nadelen. Wat is mijn huis waard. <https://watismijnhuiswaard.com/jaren-30-woning/>

knappen zal uit de toekomst moeten blijken.

Toch is het verantwoord om enig maatregelen te treffen om verdere grote prijs schommelingen, of het knappen van een eventueel bediscussieerde bubbel, te voorkomen. Dit kan namelijk, zoals eerder toegelicht, grootschalige gevolgen hebben voor huidige woningbezitters maar ook voor andere segmenten van de economie.

Toekomst van de woningmarkt

Ten tijde van de kredietcrisis werd de vraag naar gepaste maatregelen van de overheid om mensen met een restschuld te beschermen steeds luider. Aanhang groeide voor een systeem van nationale hypotheek bescherming (Van Ewijk & Teulings, 2009). Burgers die, bijvoorbeeld door een waardedaling op de woningmarkt, na verkoop van hun huis met een restschuld overblijven, kunnen dan aanspraak doen op de hypotheekbescherming. Dit zal ook het risico voor banken inperken.

In Nederland kennen we al een aantal jaren de nationale hypotheekgarantie (Kwijtschelding van een restschuld – NHG, z.d.). Bij het afsluiten van een hypothecaire lening staat de Stichting Waarborgfonds Eigen Woningen garant. Hiervoor draagt de geldnemer eenmalig een borgtochtprovisie. Echter zijn de voorwaarden voor het kwijtschelden van een restschuld nog erg streng. Waardedalingen op de woningmarkt zijn hier ook niet in opgenomen.

Is er een manier om op nationaal niveau het restschuldrisico te dekken? Eventueel via uitbreiding van de al bestaande hypotheek garantie. Dit is een erg ingewikkelde kwestie. Het is op de markt onmogelijk om dit risico te verzekeren. Risicospreiding is namelijk erg lastig omdat waardedalingen op de woningmarkt gecorreleerd zijn. Er zal dus een soort kapitaaldekkingssysteem opgezet moeten worden, georganiseerd door de overheid. Dit brengt echter de problematiek van het moral hazard naar boven.

Wanneer banken niet langer het risico lopen op wanbetaling van de geldnemer, zullen zij zo veel mogelijk hypotheekleningen gaan afsluiten

zonder streng toezicht op de kredietwaardigheid (Van Ewijk & Teulings, 2009: 2017). Van Ewijk en Teulings (2009) stellen in hun boek 'De Grote Recessie' dat een systeem van risicodeling, waarbij de overheid en de geldverstrekker, in dit scenario de bank, het risico samen dragen, eventueel een goede tussenoplossing is. Daarnaast moet er ook aandacht zijn voor een eventueel moral hazard aan de kant van de kredietnemer. Doordat mensen weten dat hun restschuld in het geval van waarde schommelingen kwijtgescholden wordt, zullen ze gemakkelijker een hogere hypotheek aangaan. De overheid dient daarom wettelijke richtlijnen op te stellen voor het maximaal te lenen hypotheekbedrag. Een systeem van nationale hypotheek besparing zal niet alleen voorkomen dat burgers onterecht met een restschuld overblijven na verkoop van hun woning, het zal ook zekerheid bieden voor banken en de mobiliteit

op de woningmarkt vergroten. Woningbezitters die hun huis onder water zien, zullen verkoop zo lang mogelijk uitstellen. Dit verslechtert de mobiliteit op de woningmarkt.

Conclusie

Concluderend is het onduidelijk of er tegenwoordig nog sprake is van een vastgoedbubbel op de Nederlandse woningmarkt. Wel is er een dalende trend waar te nemen wat betreft de prijzen op de huizenmarkt. Hierin schuilt het risico dat veel huizenbezitters in de toekomst met een restschuld zullen achterblijven. Een mogelijke oplossing voor dit restschuldrisico is een uitbreiding van de al bestaande nationale hypotheekgarantie of de opzet van een nieuw hypotheek beschermingssysteem. Of dit initiatief echter uitvoerbaar is zal uit de toekomst moeten blijken.

Literatuurlijst

- [1] Bijlsma, M., Van der Horst, A. en Kok, S. (2009). De kredietcrisis – oorzaken, gevolgen en beleid, Tijdschrift voor Politieke Economie, jg. 3, nr. 1, 48-67.
- [2] Blanchard, O., Watson, M.W. (1982). Bubbles, Rational Expectations and Financial Markets, NBER Working Paper 0945, URL: < <http://www.nber.org/papers/w0945.pdf> > (20/02/2010).
- [3] Blanchard, O. (2008). The Crisis: Basic Mechanisms, and Appropriate Policies, IMF Working Paper 09/80, URL: < <http://imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp0980.pdf> > (09/12/2009).
- [4] Brunnermeier, M.K. (2009). Deciphering the Liquidity and Credit Crunch 2007-2008, Journal of Economic Perspectives, jg. 23, nr. 1, 77-100.
- [5] Centraal Bureau voor de Statistiek (2023). Bestaande koopwoningen; verkoopprijzen prijsindex 2015=100. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/83906NED>
- [6] Centraal Planbureau (2020). Beweging op de woningmarkt: prijzen en volumes. Centraal Planbureau Notitie. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Notitie-mrt2020-Beweging-op-de-woningmarkt-prijzen-en-volumes.pdf>
- [7] Cvijanovic, D., Favilukis, J., Polk, C. (2010). New in town: Demographics, Immigration, and the price of real estate. London school of economics. <https://personal.lse.ac.uk/polk/research/HousingDemographics20100404.pdf>
- [8] DiPasquale, D. & W.C. Wheaton (1996), Urban Economics and Real Estate Markets, New Jersey: Prentice Hall.
- [9] Hubbard, R., Mayer, C. (2009). The Mortgage Market Meltdown and House Prices. The B.E. Journal of Econom-

ic Analyses & Policy, 9(3). <https://doi.org/10.2202/1935-1682.2223>

[10] Hull, J. (2009). The credit crunch of 2007: what went wrong? Why? What lessons Can be Learned? World scientific Studies in International Economics. <https://doi.org/10.1142/97898142804880011>

[11] Kwijtschelding van een restschuld - NHG. (z.d.). <https://www.nhg.nl/hulp-van-nhg/kwijtschelding-van-een-rest-schuld/>

[12] Mayer, C. (2011). Housing Bubbles: A Survey. Annual Review of Economics, 3, 559-577. <http://www.jstor.org/stable/42940199>

[13] Taylor, J. (2009). The financial crisis and the policy responses: an empirical analyses of what went wrong. National Bureau of Economics Research. <https://www.nber.org/system/files/workingpapers/w14631/w14631.pdf>

[14] Stiglitz, J. E. (1990). Symposium on Bubbles. The Journal of Economic Perspectives, 4(2), 13-18. <http://www.jstor.org/stable/1942887>

[15] Triami Media. (z.d.). ECB refirente - actuele en historische rente Europese Centrale Bank. <https://www.global-rates.com/nl/rentestanden/centrale-banken/europese-centrale-bank/ecb-rente.aspx>

[16] Van Ewijk, C. en Teulings, C. (2009). De Grote Recessie. Het Centraal Planbureau over de kredietcrisis, Uitgeverij Balans, Amsterdam.

[17] Van der Krabben, E. (2021). De werking van de grondmarkt; gevolgen voor woningbouw en functioneren woningmarkt, Den Haag: ACM.

[18] VVD, D66, CDA en ChristenUnie, (2021). Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst. Rijksoverheid. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-f3cb0d9c-878b-4608-9f6a-8a2f6e24a410/pdf>

Bestuurskundige Berichten

Een origineel orgaan van de Bestuurskundige
Interfacultaire vereniging Leiden. Met zorg
samengesteld namens de gehele Bestuurskundige
Berichten-commissie van academisch jaar 2023/2024.

Mail bij vragen of opmerkingen naar
bestuurskundige@bilboard.com